Los Personatges

Lo rei dins los racontes epics es tot en naut de la piramida medievala : lo rei Nòble, empaurit e virolaire es environat per una cort burlesca ; oficiers e barons dau rei son de las sauvatginas, tant coma de las

L'alimaus de la forest

Blanchard lo chabruelh,
Brichamer lo cerv,
Baucent lo singlar,
Brun lo pair Orsa,
Rosselon l'escuròu
Pitit Fossin lo furet ;

de las bestiòtas :
Tardiu lo limaçon,
Frobert lo grilh ;

mai l'auselada :
Tiecelin lo graulard,
Hubert lo miaulant,
Bruna la mair graula,
Roart una autra graula ;

e Grimbert lo tais, cosin
de Rainart, quitament
son solet amic.

L'alimaus de l'airatge

Belin lo molton,
Tibert lo chat,
Corta la chena,
Ronèl lo mastin,
Ferrant lo chavau de basta,
Pinta e Copada las jalinas,
Chantaclar lo jau
mai tanben Pialat lo rat.

largessa procedís de ilh. Dins *Lo Roman de Rainart*, aquò es parodia : los noms daus personatges afortís l'absurditat de las situacions. Los bestias domdas. Van a chavau taus coma daus chivaliers.

Dos barons un pauc especiaus :

Rainart

Rainart, lo gopiu, a una familha. Daus uns còps ten Ermelina, la soá molher, per la talha.
A tres filhs : Trauchaplais, Malabrancha e lo tresen que son nom chambia segon los racontes, Rovèl o Rainardon.

Isengrin

Isengrin lo lop es l'« oncle » de Rainart.
Es tanben chivalier.
Sa molher es Dòmna Hersent.
Rainart, enemic favorit dau lop vai d'aiciá forçar Dòmna Hersent.
Un pauc nèci sovent de còps, lo lop se laissa aisadament enganar per son « nebot » sens eime.

Las gents tenen una plaça marginala, ren mas mencionadas, tenen degun ròtle dins la narracion. Un riche vassal es nomenat Sénher Martin de las Granjas, o enquera un riche paisan nomenat monsenhor Constant de las Nausas, o enquera Lanfrei lo forestier. Lo demai : molher d'un paisan, monges, buschairons, vaslets, chaçaires son nonmàs evocats per lors foncions, jamai per lors noms.

Et pour autre meffais alles
Dont aus ne pont estre lasses
Or atant fait que ie auroie
Que il tournast a male voie
Mais se le poie tenir
Il li tost le commencoit mourir
Il i roys men a donnei congie
Et commandei & calongie
Renaris tenoit le chief enclin
Ahay dist il sire ysengrin
Qui auuais traytes faux prouues
Il ies sui quat ne me rauules
Comment est appelles chius vous
Parles apertement a nous
Ysangrin tit quant il loy
Pour le nom mlt sen esioy
Ne fuist si lues pour nul auoir
Voles dist il son nom sauoir
Oil. coment est appelles
Renart ha li dessaes
Trestous nous honit & engigne
Se diex donne que ie le tiengne
De lui seroit la terre quitte
Il a soie pais seroit petite
Dont auroit il fort taps trouue
Se nous lauues or trouue
Par foi que doi sainct martin
Ne sainct fraubert ne. s. quatin
Que pour lauoir q̃ poust nonin
Ne voler pas moy lui sambler
Vous aues droit dit ysengrin
Ne nous garroit diex napolins
Ne tous li ors qui soit en terre
Que iamais uo meullies graire
Mais or me di frere amis
Du mesf dont ties entremis
Se tu en seeis seruir acourt
Que ne soies moques acourt
Par mon seigneur. s. ursalem
Ie fu mais tel trouues oam
Donques ten iue auecques moy
& ie tacouterai au roy
Et a ma dame la royne
Qui tant est debonnaire & fine
Et ie vous voi & bel & gent
Il vouterai vous de la gent
Et se tu vues o moy venir
Ie te ferai mlt chier tenir
Voistre merci dist galopin
Ie sai bn faire le cherin
& se iauoie mon iuel
Ie vous dirie. J. bon retruel
& une tel voie et tel son
Pour vous q̃ sambles bn baron
Dist. y. seeis tu que fu
Vien ten une uielle sai
Chies. J. villain qui sen deduit
Il voer lui & li voisin tuit
Il ses enfans en fait grant ioie
Il est nulle nuis que ie ne loie
Par la foi que ie doi saint pe
Il a uielle est et belle & clere
Se vous uenes o moy acourt
Vous laueres aquoi que vour

Nòu aventuras

dau Roman de Rainart

un

La creacion de Rainart e d'Isengrin

fortune

un

La creacion de Rainart e d'Isengrin

Senhors, avetz auvit *fòrça* racontes e *mantuns* contaires los vos an desjà contats: de quau biais Paris raubèt Elena, las dolors e las penas qu'aquò li faguèt, l'istòria de Tristan segon La Chièvre, que plasentament ne'n parlèt, e daus *fableus*, de las chançons de *gèsta*; tanben fòrça racontes dau roman de Rainart e de la soá gèsta corren per lo país.

Mas jamai avetz auvit parlar de la guerra terribla que longtemps durèt e perdurèt entre Rainart e Isengrin. Aqueus dos barons, de pura veritat, jamai son estats amics.Totjorn entre ilhs dos i aguèt mantuna *marranha*[1] e mantuna *baralha*[2], sens vos mentir.

Aura vos vau començar lo raconte de lor brejadís e de lor *charpinhadís*[3]. *D'aura en çai*[4], auviretz de quau biais aquò comencèt e lo meschant afar que fuguèt causa d'una declaracion de guerra.

Adonc, escotatz e qu'aquela istòria non vos fascha esnueg. Vos vau contar emb plaser coma Rainart e Isengrin vengueren au monde e quala vita meneren, tau coma zo trobei dins un libre. Un jorn descubriguei dins una caisseta un libre: Aucupre era lo nom de l'autor. Çai trobei un *modelon* d'istòrias, au subject de Rainart e d'autres afars, que se'n deu forçadament parlar. En dejós de la *bela*

1. **marranha** : desacòrd.
2. **baralha** : contèsta, brejadís.
3. **charpinhadís** : jarpalha, marranha, chaputadís.
4. **d'aura en çai** : a comptar d'aura e en contunhar.

letra vermelha[1] trobei mantuna istòria miraudiosa. Fuguessen pas estadas dins aqueu libre, ben desvirat auriá jutjat lo que zo m'auriá contat, mas se deu creire çò d'escriut. Que de bon drech *defunte* sens onor lo qu'aima pas los libres ni tanpauc lor pòrta fisança.

Aucupre conta dins aqueu libre – benesit siá lo que li faguèt marcar aquela istòria – coma Dieu faguèt surtir Adam e Eva en defòra dau paradís per la rason qu'avián *trespassat*[2] çò que lor aviá comandat. Mas Dieu aguèt pietat de ilhs e lor donèt una *vimzela*[3] en lor mostrar que ne'n far quand aurián mestier de quauquaren.

Adam prenguèt la vimzela en sa man e ne'n *clapèt* la mar davant Eva. Tanleu que ne'n aguèt clapat l'aiga, una *ovelha*[4] ne'n surtiguèt. Alaidonc çò-dissèt Adam : « Dòmna, prenetz l'ovelha e gardatz-la : emb lo lach e lo formatge que vos donarà aurem be pro per minjar nòstre pan. » Eva de per ela se *calculava* : aguessa una autra ovelha, mai bela seriá la companhiá. Aguèt tòst fach de sasir la vimzela e ne'n clapèt un bon còp sus la mar : ne'n sautèt un lop que prenguèt l'ovelha e s'enfugiguèt en galopar *a tota bomba* devèrs lo bòsc. Ad aqueu moment, Eva en veire que, sens ajuda, perdiá son ovelha, s'atrapèt de credar e *d'alulhar* : « Ah ! Ah ! »

Adam *vai préner*[5] la vimzela un còp de mai e, plan *esmalit*, ne'n clapèt l'aiga de la mar : còp-sec ne'n surtiguèt un chen. Tanleu viguèt lo lop, lo chen se lancèt per secorir l'ovelha. La tornèt préner au lop que la li abandonèt ben maugrat ilh. Fariá be parier deman si la tornava atrapar per bòsc o per prat. D'èsser estat tan maladrech lo lop s'enfugiguèt dedins lo bòsc, tot *vergonhós*.

1. **la bela letra vermelha** : letra majuscula roja, per començar los paragrafes dins los manescriuts medievaus.
2. **trespassar** : desobaïr, refusar d'entendre rason.
3. **vimzela** : gauleta, petiòta lata (de vime o d'un autre aubrisson).
4. **ovelha/v-olha** : la berbitz.
5. **vai préner** (preterite perifrastic) : prenguèt.

Aitau Adam aviá son chen e la soá bèstia, aitaben n'era tot *rejauvit* e se'n fasiá festa. Segon lo dire dau libre sas doas bèstias qu'aviá, non pòden estar nimai viure ensems fòrça temps en defòra de la companhiá daus òmes. Quau bèstia que vos pueschatz imaginar, pas una au monde cercharà mai aquela companhiá. Tots los còps qu'Adam tustava la mar e que ne'n *sautava* una bèstia, Adam e Eva la gardavan, quala que fugués e *l'avesavan*[1]. Per contra, las qu'Eva surtiá de l'aiga, non podiá jamai las gardar. A penas surtián de la mar, partián dedins lo bòsc onte era lo lop. Las bèstias d'Eva venián sauvatjas e las d'Adam se laissavan avesar.

Entre autras bèstias, de la mar surtiguèt lo gopiu e venguèt sauvatge. Aviá lo piau roge coma Rainart, era pro adrech e viviá de rapina : era talament fin qu'*enviblava*[2] totas las autras bèstias. Aqueu gopiu es per nosautres la semblança de Rainart tan bon mestre en matièra de tromparia. *Tota*[3] los que se mostran de mal engenh e de mal artifici son apelats Rainart, tots sens ne'n mancar un solet, per causa de Rainart e dau gopiu, l'un tanben coma l'autre sabents dins lor art. Si Rainart sap *enganar* la gent e lo gopiu *engarçar*[4] las bèstias, quò es be qu'eran pariers d'eime e de semen.

Ne'n es belament parier de l'autre *pam*, per Isengrin l'oncle de Rainart. Lo lop fai dau gopiu lo seu nebot e lo gopiu fai dau lop lo seu oncle. Lors ligams de parentela e d'amistat entre ilhs son taus coma zo vos dise. Si mon bon libre non es meissongier, segur ne'n es plan aitau de lors ligams.

Quand se trobava en companhiá dau lop lo gopiu disiá :

1. **avesar** : rendre domde, familiarizar.
2. **enviblar** : jugar de meschants torns, ensorcelar.
3. **tota** (+plurau) : tots.
4. **engarçar** : trompar meschantament.

« Brave oncle, *que vos mena*[1] ? » Quò era per se mostrar amistós. E lo lop parlava au gopiu emb francha amistat e aviá deguna *adissença*[2] per ilh. Quò era per amistança que s'apelavan « oncle » e « nebot » quand se trobavan.

De Rainart nos podem be assabentar, en li acordar tan pauc que siá d'atencion, qu'aquel personatge per nosautres representa los que menan meschanta vita, que son totjorn a gaitar per trompar los autres. Lo jorn qu'aqueu felon non enganarà degun serà plan malurós. En matièra de tromparià quò es tot un per ilh : que quò siá los seus, los estrangiers, los amics. Pas un solet serà esparnhat, quitament pas un amic de còr. En mai d'aquela felonia, a lo cuer tot plen d'enveja e l'enveja es la font de tota *malurnança*. Enveja e perfidia tenen per amija la *lesina*[3] ; e la lesina es tala chausa que totjorn sarra son *borsicon*. La lesina es un vici de la familha de l'avarícia.

L'avarícia s'es apoderada lo monde : tau es considerat coma un paubre *chaitiu* si n'a *renda*[4] ni mai *usura*[5]. M'es d'avis qu'ai parlat au delai de mon idéia perque los qu'an belas rendas son justament los que grands maus ne'n faràn. Mesma poguesse parlar de ilhs emb meschantas paraulas, tròbe gaire convenent de contunhar aitau.

Vòle començar per vos contar una istòria. Non siajatz *esbaubits* d'auvir dins mon raconte sus Rainart los perpaus que se fan sus d'autres personatges, tau coma zo podretz auvir uèi de Sénher Rainart e d'Isengrin.

1. **que vos mena ?** qu'avetz dins l'idéia, que comptatz far ?
2. **adissença** : asirança, òdi.
3. **lesina** : avarícia, retenguda.
4. **renda** : revengut regular qu'òm tira d'un ben, d'una propietat.
5. **usura** : prest d'argent en demandar una remuneracion fòrta.

En efiech nòstres vesins contan l'afar d'una *sauma*[1] que s'atrapèt de parlar. Un profeta la montava : m'es estat dich que s'apelava Balaam, per aquò lo sabe nommar aquí. *A fòrt de* li far promessas e dons, un rei dau nom de Bellaac lo faguèt venir a son costat perfin que maudigués lo pòple d'Israèl, emb bela ràbia e fòrça malícia. Mas nòstre Senhor non volguèt laissar far tala chausa : faguèt venir son àngel au davant de Balaam ; emb l'ajuda d'una espaja ben afialada, aqueu d'aquí l'empeschèt d'avançar.

Lo profeta fissèt la bèstia emb son *agulhada*[2], per l'arreir sus sa cropa, en la sarrar emb los *esperons* e en la tustar emb son *licòu*. La sauma que gausava pas avançar, se deguèt de parlar e per segre la volontat divina, parlèt ; çò-dissèt au profeta : « Anem, laissa-me *estar en patz*[3], Dieu me vòu pas laissar anar pus luenh. »

Dau moment que quò es la soá volontat, aquel Dieu pòt be acordar a las bèstias sauvatjas lo poder de parlar e tanben aus *usuriers* lo poder d'èsser generós.

1. **sauma** : bèstia que nais dau crosament entre l'asne e l'èga (femena dau chavau).
2. **agulhada** : lata ponchuda per fissar (picar).
3. **estar en patz** : demorar tranquille.

dos

Chantaclar

La voix auoit et clere et saine
Dist chantecler R. cousin
Ie ne cuis ai penre p engin
Et dist renart nen ai talent
D une char sõmes et dun sangr
Dist chanter pas ne ten croi
I. peu te trai enlus de moy
Si chanterai une chanson
Si aura voisin enuiron
Que mlt bñ ne entende mõ chant
Rsen ert qüt il lentent
Or dont dist il chantes cousins
Je sauray bñ se chantecluns
Mes ondes nous fut ais neãt
Lors a cõmencie hautement
Mais mlt se doubte de renart
Souuent resgarde celle part
Et dist R. ce nest neant
Chantecluns faisoit autremẽt
Il longes traus et a ier dignes
On loist bñ p. xx. plaisses
Chantecler cuide que nour die
Lors laut aler sa melodie
Les ieux dignes p güt aur
Lors ne vuist plus. R. ieur

P de desous un rouge choul
Le prent. R. pmi le coul
Fuiant sen ua et faut güt voie
De ce quil ha encontre proie
P unte uoit q̃. R. lemporte
Dolente est mlt sen desconforte
Mlt se cõmence adementre
Quãt chanter en uoit porter
Et dist sire. bñ le nous dis
Et nous men grabies tous dis
Et si men tenues pour fole
Mais or est uoire ma parole
Dont nous estes p moy garnis
Par uo defaut estes honnis

La lõne fẽme du maignul
Oust ouüt luus de son corul
Vespres estoit pource uolout
Meire ses gelines atout
P unte appelle. bise et toucette
Il une ne laurre ne recepte
Quant uoit que ueiues ne est
Mlt se merueille quelles sont
Son coc huche agrant alaune
Et uoit. R. qui pres le maine
Et passe auant pr li se coure
Et li Vulpis cõmence a coure
Harou aie duement braut
Guillaum sunt celle pt traut
Si li demandẽt quoy elle ha
En sospirant leur raconta
Il alle trop melt mal aduenu

dos

Chantaclar

Un jorn Rainart, totjorn plen de malícia e bachelier en rusas de totas las colors, se'n anava devèrs una bòria a la broá d'un bòsc. I aviá dins aquela bòria, tot plen de jalinas, de jaus, de *ritas*, de *ritons*[1], de *pilauds*[2] e d'auchas. Quò es aquí que demorava monsenhor Constant de las Nausas un riche paisan. Dedins son coderc teniá tot plen de jalinas e de chapons ; dedins son ostau i aviá fòrças *viandas*[3], era pervesit de tot en quantitat : dau lard salat, daus chambons, de las ponchas de *lard gras*[4]. Emb tota aquela profusion de nuridura, lo paisan *ne'n podiá pas mau*[5].

Dins un coderc alentorn de la maison, i aviá quantitat de *poms* e de *pers* d'un costat, e de l'autre daus *bornats*. Aqueu coderc era barrat per de solides *palencs* de rover e protegit per un plais de *boissons blancs*[6]. Quò era a l'interior d'aquela clausura fortifiada que mestre Constant aviá plaçat sas jalinas.

E veiquí Rainart que se'n vai tot drech d'aqueu costat, sens bruch, lo morre au ras de terra, entre lo barradís e lo plais. Rainart pensa nonmàs a son profiech, mas l'espessor dau plais d'espinas contranha fòrt son idéia. Sap pas coma menar son afar. Se pòt ni escondre, ni

1. **rita, riton** : cana, canard.
2. **pilaud** : auchard, mascle de l'aucha.
3. **viandas** : lo lard (la charn) e tot çò que se minja (las pervisions).
4. **lard gras** : partida grassa blancha jos la codena dau pòrc.
5. **ne'n podiá pas mau** : podiá viure sens se'n far, sens l'i pensar.
6. **boisson blanc** : aubespina, jargas blanc (lo jargue).

s'agromelir[1], ni *maniar* las jalinas. S'acata au mitan de la viá, mas ten pas en plaça e se bolega en tindar lo còu per veire mielhs. Se calcula qu'en far lo saut vai tombar e las jalinas lo veiràn, se botaràn totas a l'aciau jos los jargas ; adonc riscariá de se far suspréner avant d'aver ren atrapat. Aquò lo rend plan consirós. Vòu sasir quauquas jalinas que becan jos son nas. Alaidonc s'avança, lo morre rasís la terra e vai veire a l'angle dau barradís un palenc destachat. Entra dedins lo coderc. A l'endrech dau passatge dins la clausura, lo paisan aviá plantat daus chauls. Rainart s'apreima, lamba lo barradís, e se laissa tombar, coma un calhau, per se far pas veire. Mas las jalinas l'an plan apercegut, e *s'escadassan*[2], saben pus que far.

Alaidonc arriba lo senhor Chantaclar lo jau ; era sus un chamin ras lo bòsc, tòrna entrar dins lo coderc en passar entre dos palencs. Era anat se rodelar dins la pouvera. Arribèt devers elas, plan fièr, la pauta emplumada, lo còu levat. Lor demanda per quala rason s'enfugissen devers la maison. Pinta, la mai esberbida, aquela que pond los uòus mai gròs, e que teniá sa plaça a la drecha dau jau, li expausa la situacion :

— Sem estadas espauridas, çò-dissèt.

— De què ? Avetz vist quauquaren ?

— Òc-plan !

— E què ?

— Una sauvatgina que podriá benleu nos far dau tòrt, si partem pas dau coderc, regde e ben.

— Mas quò es ren, zo vos dise plan-segur !

Lo jau apondèt :

— Ajatz pas paur, cresetz-me, demoratz çai.

1. **agromelir (s')** : se redusir, se far tot pitit en s'escondre (en s'escujar).
2. **s'escadassar** : credar per paur (per dire los crits de las jalinas).

— Per ma fe, çò-ditz Pinta, l'ai visda, vos en balhe ma paraula, l'ai visda de mos uelhs.

— Coma, de què ? L'avetz visda ?

— Voletz saubre ? Ai vist lo barradís remudar, puèi ai plan ben vist lo chaul tremolar ; dejós era la bèstia que aurà tòst fach d'engulir las nòstras : l'i se teniá acatada, a l'escondut.

— Taisa-te, einnocenta ! respond lo jau. Tan ardich que siá, jamai Rainart gausarà venir aquí s'escondre ; gausariá pas s'i aventurar. Nòstra clausura es pas pro vielha que Rainart la pogués destrusir. Aquí setz en seguretat, zo vos garantisse. Per la sinceritat que vos deve, coneisse ni *chat-pudent*[1] ni quite gopiu que gausariá entrar dins nòstre coderc. Disetz n'impòrta que ! Tornatz-vos en alai !

E ilh, se'n tòrna dins sa pouvera. Pertant es pas talament rassegurat, e gaita de tots los costats ; fai coma si n'era de ren, mas sap pas çò que l'espera. Auriá pogut se far dau meschant sang, mas la cort es tant ben barrada ! Se'n fai pas per dos sòus, l'imprudent ! Un uelh dubert, l'autre barrat, una pauta plejada, l'autra tenduda, s'es pausat a l'agach prep d'una *clujada*. Aitau pincat, alassat de chantar e de demorar esvelhat, se bòta a *somelhejar*.

En s'endurmilhar, de bona gràcia s'atrapèt de raivar. E cresatz pas que vos conte de las meissonjas, quò es la veritat, s'atrapèt de raivar ; aquò zo podetz trobar dins l'istòria : i aviá una apareissença dedins la cort que s'apreimava de sa chara. Li semblava que quò lo fasiá *tribolar* de paur. Aquela apareissença teniá una pelissa rossela, que lo collet era fach en òssas. E la li *engulhava*[2] per fòrça sus son eschina. Chantaclar es plan assomat per aqueu raive que lo secod tant pendent que duerm. Aquela pelissa li ne'n balha, que

1. **chat-pudent** : lo pudinhard, lo chat punais, lo chat-pitois.
2. **engulhar** : conhar lo còrs dedins un vestit per s'abilhar.

lo colet es *de biais*[1], e l'a engulhada a l'esvers. Se tròba talament a l'estrech dins l'encoladura que l'alen li manca e se desvelha tant la paur lo sarra. Mas çò que li sembla estranh quò es que la pelissa era blancha dejós lo ventre, e que l'engulhava per lo còu, de manièra que se trobava la testa de bas e la coá en plaça dau còu. Son cuer *fai gipa-japa*[2] a causa d'aqueu raive e se crei en grand dangier. La vision afrosa que ven d'aver lo desvelha completament. « Sent Esperit, çò-ditz lo jau, para-me dau malur, empaicha ma captura e garda-me en vita ! »

Aquò dich, a meitat rassegurat, se sauva viste viste, sens s'arrestar, vers las jalinas que se son conhadas jos los aubespins. Sòna Pinta, a qui acòrda bela fisança, e li parla a l'escart :

— Pinta, zo vos pòde pas escondre, mas sei *desconortat*[3] e fòrça preocupat ; ai plan paur que quauqua busa o quauqua sauvatgina me sasissa e me fascha grand mau.

— Anem, çò-ditz Pinta, mon char amic, deuriatz pas dire aitau, quò sierv de ren de vos far de tòrt. Vos vòle dire quauquaren, venetz en per aicí. Per tots los sents bons a prejar, semblatz un chen que japa avant que lo calhau l'àia tocat. D'onte vos ven aquela paur ? Anem, dijatz-me un pauc çò que vos mena.

— De què ? respond lo jau, mas sabetz pas ? Vene de far un raive curiós. Prep dau cròs que i a dedins l'escura, ai agut una vision afrosa, quò es be per aquò que me vesetz blanc coma una raba. La vos vau tota contar *fiau per linha*, sens vos mentir de ren. Me saubriatz conselhar ? M'es aparegut dins mon raive una bèstia bizarda que s'apreimava ; portava pelissa rossela, talhada

1. **de biais** : es pas drech, es de bingois, de costat.
2. **far gipa-japa** : tressautar, trassalhir.
3. **desconortat,-ada** : desconcertat.

a la perfeccion *d'una sola trama*[1], sens lo mendre còp de ciseus e la me fasiá engulhar per fòrça. L'*orladura*[2], facha d'òssas era ben blancha mas plan dura e lo piau era virat per en defòra. La pelissa era facha de maniera que l'engulhei per lo collet, mas i demorei mas un momenton. Engulhei donc la pelissa mas la tornei tirar d'abòrd perque aviá la coá defòra. Quò es alaidonc que me sei desvelhat, i a gaire de temps, e vei-me quí davant vos, tot *abandonat*[3]. Siajatz pas *esbaubida*[4] si tot mon còrs ne'n tremòla e ne'n *frijòla*. Dijatz-me pusleu çò que ne'n pensatz, qu'aqueu raive me causa grands turments. Per la leiautat que me devetz, me'n saubriatz donar la *sensena*[5]?

Pinta, qu'a tota la confiança dau jau, respond:

— M'avetz contat lo vòstre raive. Si Dieu zo vòu, serà nonmàs meissonja. Totparier, sei presta de vos respondre, per vos en explicar lo sense. Çò qu'avetz vist dins vòstre som, emb una pelissa rosselarda e que vos espaurissèt tant, quò es lo gopiu, a ne'n pas dobtar! La pròva, l'avetz aquí emb la pelissa roquina que vos engulhava per fòrça. Lo collet en òssas, quò es be las dents qui li permetràn de vos minjar. L'encoladura qu'era de bingois, tan estrecha e que vos fasiá tant dolença, quò es son gorjareu que vos ensarrarà la testa. D'aqueu biais l'i entraretz, plan segur, e coma podretz zo constatar auretz la coá *pincada*. Veiquí coma quò se passarà, tan vrai coma desire que Dieu me pòrte secors: ni aur ni argent vos ne'n *pararà*. Per çò qu'es dau piau virat en defòra, quò es vrai que Rainart pòrta totjorn sa peu a l'esvers, mesma que pleguessa a selhadas. Venetz d'auvir l'exacta significacion, sens

1. **d'una sola trama** : d'una sola peça, sens cosduras.
2. **orladura** : bordadura, riba.
3. **abandonat** : desvariat, desemparat.
4. **esbaubida** : estonada.
5. **sensena** : fiau, sense.

dobtança, de vòstre raive. Sei segura de çò que vos dise, e quò es be çò que vos vai arribar avant miegjorn. Si setz plan dispausat de me creire, podem tornar virar : es escondut alai, acatat darreir lo boisson, per nos sasir per rusa, per traitrisa, ne'n sei segura.

Apres aver auvit la responsa de Pinta, Chantaclar li dissèt :

— Pinta ses completament fadassa de parlar aitau. Tenes per vrai que serai atrapat per suspresa e que la bèstia que me farà aquò per fòrça es desjà dedins lo coderc ? Maudich siá cinc cent còps lo que te creirà ! Te vòle pas creire, e pense pas que m'arribe malur, nimai que mon *sòmi*[1] siá *mejauvent*[2].

— Sénher, que Dieu vos auva ! mas si ren arriba coma z'ai dich, consentirai, sens *barginhar*, de pus èsser la vòstra amija.

— Chara amija, aquò es pas d'actualitat, aquel afar de sòmi es nonmàs una fariòla.

Aitau parlat, se'n tòrna au solelh sus son modelon de terra e se tòrna atrapar de gratilhonar la pouvera, sens crànher una meschanta ataca dau gopiu. Mas Rainart que trompa tot lo monde, tanleu qu'auva aqueu bruch dau jau, baissa lo chap e fait lo mòrt. Una peira li sierv de coissin, comença de gaitar, e s'endura d'aiciá que las jalinas sián rasseguradas. Rainart era aquí, *savi*[3] e fina mocha, plan mestre de la situacion.

Adonc, tanleu que vei lo jau endurmelat, s'apreima sens esperar mai. Rainart, que cercha e trompa tot lo monde, avança, tot suau, sens córrer, lo morre au ras la terra. Si Chantaclar se ten tranquille, d'aiciá que lo prénia entre sos cròcs, zo li farà rencurar. Rainart a lo jau ben en vuda, lo vòu atrapar entre sas babinhas, mas tant se preissa que manca son còp e Chantaclar fai un saut

1. **sòmi** : somnhe, raive.
2. **mejauvent** : que pòrta malur.
3. **savi** : plen de saviesa.

de costat. Agacha Rainart que conèis mas de tròp e se vai pausar sus lo *fomarier*[1].

En veire lo jau li eschapar, s'estima pauc *jauvent*[2]. Se demanda coma vai poder far per *enviblar*[3] aquela alimau. Son entrepresa deu abotir.

— Mestre Chantaclar, çò-ditz Rainart, t'enfugissas pas, *a'as pas paur*[4] ; sei ben aise de te veire en bona santat, mon cosin german.

Aquelas paraulas rasseguran Chantaclar, e tot joiós *enròta* una chançoneta. Rainart i tòrna :

— Mon char cosin, as sovenença de Chantaclin, ton pair tan valeirós que te donèt la vita ? Jamai degun jau a chantat coma aqueu. Ah ! La votz qu'aviá ! Tan clara que s'auviá a mai d'una lega, quand chantava coplets e recorsons.

— Rainart, mon cosin, respondèt Chantaclar, setz a me cerchar per m'atrapar.

— Mas vos pòde assegurar que non ! Aura, chantatz en barrar los uelhs. Sem fachs de mesma charn e de mesma sang. Veses, aimariá mai perdre una pauta pusleu que t'arribés malur, que sem de mesma parentalha.

— Vos fau *p'un piau*[5] fisança, çò-ditz Chantaclar. Tenetz-vos luenh de ieu e vos ne'n chantarai una. Tots mos cosins daus alentorns auviràn clarament ma votz de testa.

Aquò faguèt plan sorire nòstre bon Rainart :

— Adonc 'natz-l'i a plena votz, sénher cosin ! Veirai be si setz dau bon semen de Chantaclin mon oncle.

1. **fomarier** : endrech onte es assemblat lo fems.
2. **jauvent** : chançós.
3. **enviblar** : trompar.
4. **a'as pas paur** : per dire : «ajas pas paur».
5. **p'un piau** : pas un piau, pas dau tot.

E Chantaclar de s'atrapar de chantar un coplet, a plen gorjareu, un uelh barrat, un uelh dubert, que la paur de Rainart lo mena ; avisa sovent de còps dins sa direccion.

— Quò vau ren, çò-ditz Rainart ; Chantaclin fasiá mielhs qu'aquò. Las nòtas, las teniá, los dos uelhs barrats ; e se fasiá auvir dins vint *charrièras*[1] alentorn !

Chantaclar crei que ditz vrai e butís sa *ricancoina*, los dos uelhs barrats, l'i bòta tot son *eime*[2]. Adonc Rainart que ne'n pòt mai d'esperar, lamba un chaul roge, l'atrapa per lo còu, e s'enfugís, plan urós de téner sa preda.

Mas la femna dau domaine arriba per la cleda e vei Rainart galopar dins sos chauls : s'eslança darreir per sauvar son jau. « Ailàs ieu ! » alulha tant que pòt. Los paisans eran atrapats de jugar a la *sola*[3]. En tut l'auvir credar, aitanleu se desplaçan de son costat. E tots d'alulhar : « Vei-lo, lo gopiu ! Rainart ! »

Aura se pòt dire que la posicion de Chantaclar es plan dangierosa : deu èsser engenhós e malent !

— Mas sénher Rainart, auvetz pas los paisans que credan apres vos ? Constant vos sec de prep. Lançatz-li una bona replica en passar per la cleda. Quand dirà : « Rainart l'empòrta ! » li respondretz : « Que zo volguessatz o pas ! » Aitau li barraretz son clapet.

Lo quite savi se pòt un jorn enganar. Aqueste còp, quò fuguèt au torn de Rainart, que trompa tot le monde, d'èsser trompat. De sa votz fòrta lor credèt :

— Lo tene e l'empòrte !

1. **charrièra** : cort de la bòria, bassa-cort.
2. **botar tot son eime** : botar tot son cuer, son ardor a chantar.
3. **sola** : sòrta de balon de cuèr, emplenat de bren, que se jugava emb lo pè o emb la man.

Lo jau, que se vesiá mòrt, tanleu que sent la gòrja se dreibir, pren sa volada e se vai *enjucar*[1] sus un pomier, dau temps que Rainart demòra au pè d'un pereir, ben maniat, triste e còr dolent d'aver mancat lo jau.

Chantaclar s'escadassa de rire :

— Rainart ? Vòstra impression ? Que vos sembla nòstra epòca ?

La sala bèstia, que fremís e tremòla de ràbia, li respond en *ranar* :

— Maudicha la gòrja que *cercha grinha*[2] en plaça de se barrar.

— Aitau siá la miá volontat ! respondèt lo jau. Qu'una meschanta *gota* crebe l'uelh que duerm en plaça de velhar. Cosin Rainart, degun se pòt fiar en vos. Au diable lo cosinatge que manquèt causar ma perda ! Rainart, setz un traïdor, 'natz-vos en ! Si demoratz aquí, l'i laissaretz la vòstra pelissa.

Rainart ren volguèt apondre, mesma qu'agués la replica aisada. Se'n anèt sens se pausar e sens esperar.

Abalhat, lo ventre voide, se'n vai per un sendareu au mitan de las *gòrças*[3], prep d'un champ. Plan dolent, *se migra* plan d'aver laissat fugir lo jau, e plan dolent, remena sos pensadís.

1. **s'enjucar** : se plaçar a la cima de quauquaren de haut.
2. **cerchar grinha** : cerchar de se brejar en paraula o emb los punhs.
3. **gòrças** : la brossalha, la ramalha.

tres

Rainart, Tibert e l'*endutle*

Que se thieb' estoit chargies
Tant seroit il pl' tost plaillies
Et mais se prenoit il deffendre
Si li a fait landoulle prendre
Thieb' en fu durement lies
A landoulle prest come affaities

A lun des chiefs adjert pla louce
Puis la balance si la couche
Dessus son coul honestrement
Et la prenoit mlt gentrement
Ne. saues que nos ferons
Quant nos en cel tertre uenros
Ou uees celle croix fichiee
A la soit nre andoulle mengiee
Se nuel plus auant la porons
Mais la nous en deliurerons
A ne nos prera nulz mal faire
Pource nos pfait il lon traire
Ne de tout ce neust cure
Mais thieb. mlt gst aleure
Se en ua deuant tout le chemin
Onqs de course ne prist fin
Tant quil est ala croix uenus
Renars en fu tous esperdus
Qui sapperceut de la loidie
Il mlt haute uoix li escrie
Thiebert fait il or mattendes
Et dist thieb. ne uous doubtes
Que se ne pense se bien nom
Mais suiues moy a esiron

Thiebers ne fu pas a aprendre
Bn sauoit mot ⁊ descendre
Aux ongles ala croix se prent
Sus est montes isnellement
Dessus lun des bras est assis
Renars fu dolens et pensis
Qui uoit que. thi. moque la
Thieb. fait il ce que sera
Siant dist. thi. se bien nom
Mais uenes sa si mengerons
Voir se ny pueie monter
Que tost me pueie greuer
Mais faites grant conseille
Que uous ne megies ma prie
Si seres de nre foy quittes
Ne que est ce que uous dites
Il semble que uous soyez yures
Se nou ferroie pr. c. liures
Si feres uoir se uous uoles
Sire thieb que bien saues
Que uo mauez uo foy pleiue
De porter loial compaignie
Pour dieu acquittes nre foy
Jou ferai dit thieb p foy
Conpaigs naurai ia tant leu
Que a la terre aien nous eu

tres

Rainart, Tibert e l'*endutle*[1]

Rainart que l'i se coneis plan en *traslutz*[2], *prenguèt lo chamin per poncha*[3], en s'esbadalhar de fam ; Tibert lo chat s'aperceguèt de sa presença, mas era desjà tròp tard. En tut lo veire, Rainart ne'n fremegís de tot son còrs tant aimariá l'atrapar. Se voldriá be revenjar d'aqueu chat que lo butiguèt dins un *tracanard*. Totparier, fai coma si n'era de ren, e s'adreça au chat minhardament :

— Tibert, quala brisa t'a butit d'aiciá aquí ?

Mas Tibert de s'enfugir.

— Anem ! Tibert, demoratz, riscatz ren de ieu. Plantatz-vos, venetz, nos anam parlar. Sovenetz-vos de la vòstra promessa. De què avetz paur ? Per tots los sents, mancarai pas a ma paraula, podetz n'èsser segur. Uèi, si ai prengut aqueu sendaron, quò es be que comptave de l'i vos trobar. Sei decidat de pas mancar a ma paraula. Mestre Tibert, sei be segur que vos tanben tendretz vòstra paraula.

Tibert se desvira, puèi s'arresta ; avisa Rainart de costat en tut far sas onglas, per ben mostrar qu'es preste de se defendre si Rainart li para lo mendre det.

Mas aqueu, que s'esbadalha de fam mena pas idéia de se batre. A be d'autres plans a *se calcular*. Rassegura Tibert :

1. **endutle** : budeu emplit de charn de pòrc aprestada.
2. **traslutz** : agitacion, eveniments malurós.
3. **préner lo chamin per poncha** : anar tot drech, d'un biais decidat.

— Nòstra epòca es plena de meschantas gents, ço-ditz lo gopiu. Degun vòu aidar son vesin, chascun cercha mas de trompar l'autre. Degun de franc dins aqueu monde. Pertant serà tòst *estrelhat*[1] lo qu'engana lo monde. Vos dise aquò a causa d'Isengrin, sabetz be lo que fai totjorn daus sermons, dempuèi qu'es rentrat dins los òrdres. Fai gaire de temps, enquera, comptava enganar quauqu'un que l'aviá enganat. Ieu, vòle pas èsser traïdor, que quò rapòrta jamai ren, zo vese plan ! Que lo diable *escorge*[2] los traïdors, jamai lor donarai mon amistat. Totparier ai be constatat que lo que pòt nonmàs comptar sus se-mesma es sovent un paubre malurós. Agueratz tòst fach de m'abandonar l'autre jorn quand me vigueratz gaireben mòrt, mas benleu qu'ai tòrt ; benleu eratz vertadierament en pena. *Agonit* siá lo que ne'n dòbta ! Anem, totparier, dijatz-me la veritat : quò vos faguèt pas un pauc despiech de me veire aitau enjagat dedins la trapèla, enrodat per los chens ? E que lo paisan me voliá estestar, plan decidat de me tuar ! Urosament que sauguèt pas téner sa *destrau*[3], mas ieu *sauvei ma codena*[4] !

— Ne'n sei plan urós, respond Tibert.

— Vos crese plan, ço-ditz Rainart. Mas me demande be coma quò poguèt m'arribar ; m'avetz butit de *bona gràcia*[5] ? Bast !... setz perdonat, zo vos dise en tota franchisa. Mesma que z'aguessatz fach, pas segur que zo me diriatz, pas vrai ? Mas vese degun mai qu'agués pogut zo far... Anem, parlem pus d'aquel afar.

Tibert se defend, mòu coma una pelha, perque se sent colpable devers Rainart, mas lo gopiu li laissa pas plaçar la mendra paraula. Sap pas què ne'n dire. Totparier Rainart li promet un còp

1. **se far estrelhar** : se far passar una rosta.
2. **escorjar** : tirar la peu.
3. **destrau** : gròssa apcha per fendre e copar lo bois, la lenha.
4. **sauvar sa codena** : se tirar d'afar ; protegir sa peu.
5. **de bona gràcia** : volontariament.

de mai d'èsser mai leiau a l'avenir. Tibert li fai parièra promessa; aitau son de consent. Mas l'acòrd durarà gaire: en veritat, Rainart tendrà pas sa paraula e Tibert esitarà pas de traïr si ne'n pòt tirar quauquaren per se.

Tots dos se'n van per lo mesma chamin e an una fam dau diable. Justament per un azard extraordinari, veiquí, prep de la viá, dins un champ laurat, que *van mas veire*[1] un endutle! Rainart l'atrapa mas Tibert li ditz:

— Tan vrai coma Dieu me garda, Rainart mon bon companhon, una part me reven de drech.

— Mas ben segur! li respond lo gopiu. Degun pretend lo contrari. Vos ai be prometut ma leiautat.

Tibert se fia gaire aus juraments de Rainart.

— Adonc, companh, minjam-ne'n un bocin.

— Mas non! Pas question, respond Rainart. Si nos arrestam aquí, serem pas tranquilles. Nos chau avançar un pauc mai luenh.

— D'acòrd, çò-ditz Tibert que compren que ne'n tirarà ren de mai per lo moment: Rainart era mestre de l'endutle.

Coma lo sarra entre sas dents per lo mitan, chada meitat pendòlha de chada costat. Aqueu biais de lo portar conven ben a Rainart. Mas a Tibert quò li *fai despiech*[2] de veire Rainart aitau far. Se *sarra* un pauc de Rainart e li ditz:

— Setz be *mance*[3]! Quau biais de portar aquel endutle aitau! L'i botatz vòstra bava dessús e de mai traina per terra, tot *solhat* dins la pouvera dau chamin! Quò me balha enveja de badar, e vos pòde dire que si contunhatz aitau, lo vos laisse tot: ieu fariá pas aitau.

1. **van mas veire** : troberen, tomberen sus (preterit perifrasic qui equivau a un present acî).
2. **far despiech** : contranhar, desrenjar, saubre mau.
3. **mance** : maladrech.

— Ah ? E coma fariatz ? li respond Rainart.

— Laissatz-lo me préner, anatz veire ; l'avetz vist en primier mas es be normau que vos aide un pauc, vos pesa tant.

Rainart se calcula que pòt pas lo li refusar, que si pòrta l'endutle, se vai alassar e lo li tornarà préner aisadament. Adonc lo gopiu li acòrda de lo portar. Tibert, content coma una ajaça qu'a trobat un coteu, sasís l'endutle emb precaucion e ne'n cònha una poncha dins sa gòrja, puèi d'un lanç lo fai tombar pila sus son eschina. Puèi se vira devers Rainart e li ditz :

— Companhon, aitau traina pas per terra, lo vos chaudrà portar aitau quand l'auretz. Vesetz, lo chaulhe pas dins ma gòrja e lo pòrte pròpament. Merita be d'èsser ben tractat. Aura contunham d'aiciá au tuquet alai, onte vese una crotz pincada. Quò es alai que minjarem nòstre endutle, pas la pena de trainar nòstre *fais*[1] mai luenh. D'alai podrem veire venir l'atacant, serem ben plaçats e ren nos geinarà *p'un piau*[2]. 'Nam-l'i !

Tot aquò conven be a Rainart, mas veiquí que lo margaud s'atrapa de córrer sus la viá per arribar a la crotz. Lo gopiu comprend la rusa e furiós *s'esbadaurela*[3] :

— Companhon, esperaaaaatz-me !

— Rainart, *a'atz pas paur*[4] ! Quò vai, quò vai, seguetz-me, *picatz-l'i*[5] !

Tibert aviá pas mestier de leiçons, sabiá plan davalar e montar ; *archela*[6] en s'aidar de sas arpias e se pinca sus un daus braç de la crotz. Rainart *maucorat*[7] e pensivós vei be que s'es fach aver.

1. **fais** : tot çò que se pòrta e que pesa.
2. **p'un piau** : pas un piau, pas dau tot.
3. **esbadaurelar (s')** : credar a plen gorjareu, plan fòrt, en alulhar.
4. **a'atz pas paur** : per dire : « ajatz pas paur ».
5. **picar** : esperonar, butir lo chavau mai viste.
6. **archelar** : grapiar, escaladar, eschaletar.
7. **maucorat** : plan deçaugut, a lo còr dolent de despiech.

— Tibert, çò-ditz, e aura ?

— Tot vai ben. Montaz aquí, anam disnar.

— Pas aisat per ieu ! çò-ditz Rainart, mas vos, davalatz, quò serà mai aisat.

— Deuriatz be saubre qu'un merita aquel endutle. Quò es un bocin sacrat que se deu mas minjar sus una crotz o be dins una egleisa. Se deu considerar emb respect.

E Rainart de li dire :

— Aura, n'i a pro ! Lançatz-me ma part !

— Mas, orror, quò es pas de creire ! Que me disetz ? Setz pieg qu'un *eretge*[1] en me demandar de getar una chausa tan onorabla. Quitament *sadol*[2], zo fariá pas : vòle pas traïr ma fe, quò es quauquaren de sacrat dins la nòstra religion ; zo disem Endutle, zo sabetz, n'avetz plan auvit parlar. Aura vos vau explicar çò qu'anatz far : e vos promete, de bona fe, que lo prupchen còp que trobarem un endutle, serà per vos, tot per vos, pas lo mendre bocin per ieu.

— Tibert, Tibert, çò-ditz Rainart, tornaràs be un jorn entre mas pautas ; *se-vos-platz*, balha me'n un pitit bocin.

— Ne'n crese pas mas aurelhas, fai l'autre. Podetz pas esperar un pauc que vos ne'n tombe un de plan tendre entre las mans e que seriá tot per vos ? Crese que podetz gaire vos passar de minjar.

Aquí Tibert s'aplanta de parlar e *s'atrapa*[3] de minjar l'endutle. De veire aquò Rainart n'a los uelhs que s'emplissen de lagremas.

— Rainart, ditz Tibert, quò me fai plaser de vos veire purar sus los vòstres pechats. Emb tant de penedença, que lo bon Dieu vos perdone de bona gràcia !

1. **eretge** : eretic.
2. **sadol** : se ditz d'aqueu qu'a ben minjat, qu'a lo ventre plen.
3. **s'atrapar de** : se botar de, començar de.

— Aura quò es pro ! çò-ditz Rainart, de tots biais, davalaràs be un jorn : quand auràs set, per exemple, seràs be oblijat de passar prep de ieu.

— Çò que sabetz pas, quò es que lo bon Dieu e ieu sem amics. I a aquí, a costat de ieu un cròs que me servirà quand aurai set. Pleguèt dedins l'*avantier*[1] e dedins i a quasi una selhada d'aiga, l'i beurai mon aise.

— *Pòrte pas pena*[2], 'chabaretz be per davalar.

— Non pas ! Pas avant quauques mes, respond Tibert.

— Oh mas si es be ! çò-ditz Rainart ; en tots cas, avant sèt ans passats !

— Ah ! L'aguessatz jurat !

E Rainart de dire :

— Jure de téner lo sieti d'aiciá que te puesche sasir.

— Seretz mas bon a servir lo diable si tenetz pas la vòstra promessa ; podetz jurar sus la crotz, quò serà mai seriós.

— Jure que me'n anirai pas d'aicí avant la fin dau temps dich, li respond Rainart. Aura, me podetz creire, aitau quò serà.

— Ne'n avetz pro fach, çò-ditz Tibert. Totparier quauquaren me fai migrar, e quitament me fai despiech, quò es qu'anatz demorar sèt ans sens minjar. Cresetz de poder junar tant de temps ? Aura podetz pas tornar en arreir, setz oblijat de téner paraula e de respectar vòstre jurament.

— Portetz pas pena per ieu, li revira Rainart.

— Bon, alaidonc me taise. Ne'n tornarai pas parlar, quò es normau, mas mesfiatz-vos de vos pas sauvar.

Tibert s'arresta de parlar e minja. Rainart tremòla e suja d'enveja e d'esmalit. Dau tandis que patis d'aqueu suplici, auva un bruch que li fai dreçar l'aurelha : un jòune chen a sentit sa traça

1. **l'avantier** : i a quauques jorns.

2. **portar pena** : migrar, se far dau meschant sang.

e japa pro luenh. Lo gopiu sap que deu s'enfugir regde si vòu sauvar sa peu, que tota la meuta vai arribar en segre lo jòune chen que l'a flairat. Alai lo chaçaire s'arresta e talafissa sos chens.

Rainart dreça lo còu :

— Tibert, çò-ditz, auvetz çò qu'auve ?

— Esperatz-un pauc, respond Tibert, demoratz onte setz ; auvetz la doça *ricancoina* : son de las gents que passan en per aicí. Venen per los país e avançan au mitan daus boissons e daus romegiers, chantan la messa e *matinas*[1]. Van venir chantar l'ofici daus mòrts e adorar la crotz. Coma setz estat prestre autrecòps, devetz demorar aquí per i participar.

Rainart que sap be que los chens van arribar se rend compte que la situacion es meschanta per se. A be dins l'idéia de s'enfugir, mas quand s'eslança per fugir, Tibert li ditz :

— Rainart, setz a vos preparar, mas que voletz far ?

— Vòle me'n anar d'aquí.

— Vos en anar d'aquí ? Mon Dieu ! Mas coma faretz ? Oblidatz vòstre jurament e l'engatjament qu'avetz pres ? Mas totparier ! Partiretz pas, demoratz, quò es un òrdre ! Per tots los sents, si vos en anatz, vos garantisse que deuretz vos explicar davant la cort de Nòble lo lion : i seretz acusat per aver traït la vòstra paraula e lo vòstre jurament. Aitau veiràn que setz traïdor de primièra ! Avetz jurat de téner los sèt ans de reng, l'i vos setz engatjat, avetz prometut, e veiquí que voletz fugir tre lo primier jorn, coma un grand coquin que setz ! Aqueus chens, los coneisse ben, zi vos espaurissen, vau *tractar*[2] *coma* ilhs, lor demandarai de pas vos far de tòrt ; aitau seretz pas sacrilegi.

1. **chantar matinas** : chantar la messa a la fin de la nuech.

2. **tractar** : passar un pacte.

Mas Rainart *pren lo chamin per poncha* e laissa lo margaud. Los chens que l'an be vist se son lançats de per darreir, mas pena perduda : Rainart coneissiá tant lo país que lo pogueren pas atrapar. Se'n es ben surtit, sens la mendra *embrucida*[1].

Totparier, plan esmalit contra Tibert, jura de li far sa festa si lo tòrna trobar sus son chamin. Entre Rainart e Tibert, la guerra es declarada e Rainart vòu pus auvir parlar ni de *trèva*[2] ni de patz.

1. **embrucida** : morduda, nhacada.
2. **trèva** : repaus, pausa.

quatre

Coma Rainart faguèt *tonsurar* Isengrin

Si les acouuers dou terrier
Et puis se rest ales couchier
Nuls ne sceut ne de son agait
Ne dou larrecin qui la fait
Si li cha par auenture
Li ñ retraist a sa nourriture
Lendemai apres les matines
Rr. qui tant aime gelines
De lun dieux sest desgeunes
Puis en cloistre retournes
Le tiers mengea q̃ nils nel sousti
Al quart mengier q̃ pl' ny ousti
J. freres qui par la passoit
Rr. choisir et apperchoit
Qui amenait le dist au couuent
Rr. en ouist honte mir grant
Rr. leur en uoloit droit faire
Mais adant abbe ne puist plaire
Qui auoit mengie un corbel
Si ne len estoit mie or bel
Al renart ont tolu les draps
Tant ouist mngie q̃ to fu gras
Ne demandoit ne pl' ne mais
Mais qui fist mis hors de lor mais

Mir dure mir grant ioie afait
Car li ordres pir ne li plaist
Tournes sen est tout son chemi
Al noir greuera ysengrin
Li moine lont mis en la uoie
Tous souls se ua nil nel conoie
Mir menache ses anemis
Et par paroles et par dis
Sa teste iure et sa corone
Et le ler. s. pere de rome
Et la belle dame honoree
Que ia ceste uert pardonnee
Al ysengrin ne a thiebert
Pau il ha tant mal soffert
Connel est emmi la uoie
Quant il le uoit mir seulemaie
Lors secure ues le rendus
Que nos demens auoit pendu
Li deable len firent issir
Li moine nel pueent soffrir
Il na talent de rampronner
Ains se repaist tost a aler
Droit est uenus a sa taisniere
Si a trouue sa feme chiere
Quant el le uoit grir ioie en ha
Des. y. bras au coul li gita

Mais mir grir duel auoit eu
De ce quysengrin louist uaincu
Li enfant ont ioie mir grant
Quant leur pere uoient uiuant
Puis q̃ il est saus repaines
Chaucais en est ioiens et lies

quatre

Coma Rainart faguèt *tonsurar*[1] Isengrin

Dau temps que rostissián las anguilas, veiquí qu'arriba monsenhor Isengrin. Dempuèi l'emmatin s'era permenat dins mantuns endrechs sens ren trobar a se botar jos la dent. Era *aflaquit*[2] d'aver tant junat per aver conegut daus temps malaisats. Passèt per un *eissart*[3], en plen davant lo chasteu de Rainart e viguèt la fumada que surtiá de la cosina onte Rainart aviá fach alumar un fuòc : e lai rostissián las anguilas que sos filhs viravan d'un costat l'autre sus de las brochetas. En *sinar* aquela odor pas costumièra, Isengrin s'atrapèt de lerpar sas babinhas. Plan n'agués pres si li avián dubert la pòrta.

S'apreima d'un fenestron per veire de què ne'n vira e comença de *se calcular* coma far per entrar. Implorar o *esmanciar*[4]? Sap gaire quau chamin chausir : Rainart es pas costumier de respondre ad una pregièra.

Isengrin s'assieta sus una còça ; la maissa li dòu a fòrt de s'esbadalhar de fam. Cort, d'un costat, de l'autre, avisa a man drecha, *a man mança*, sens arribar de trobar lo bon biais per botar un pè dedins, e sens aver a balhar o prometre quauquaren.

Fin finala chausís de suplejar son compair perfin que li balhe, vist que zo li demanda per l'amor de Dieu, un pauc o… beucòp de son repas. Alaidonc l'apela per un *pertús*[5] :

1. **tonsurar** : se far rasar en redond sus lo dessús de la tèsta (per los monges).
2. **aflaquit** : magrit, plan gaste fisicament.
3. **eissart** : boija, terrenh desboijat, desgorçat.
4. **esmanciar** : menaçar.
5. **pertús** : dubertura dins un mur.

— Sénher compair, dreibetz-me la pòrta ! Vos pòrte de bonas novelas, que vos seràn, de segur, plan *agradivas*.

Rainart l'auva e lo conèis plan, mas fai lo sord, coma si de ren n'era. Defòra Isengrin, plan *sumsit*[1], que ne'n *lebreta*[2] tant que las anguilas li vòlan dins lo ventre, tòrna dire :

— Char senhor, laissatz-me entrar !

Alaidonc Rainart s'atrapa de rire e li demanda :

— Qu'un setz ?

E l'autre de respondre :

— Quò es ieu.

— Mas qu'un ? ieu ?

— Vòstre compair.

— Pensàvem que quò era un lairon.

— Mas non, quò es ieu, dreibetz ! ço-ditz Isengrin.

— Esperatz un pauc, li respond Rainart, que los monges que son a taula àian achabat de minjar.

— De què ? I a daus monges aquí dedins ?

— Pusleu daus chanonges, son de l'òrdre de Sent Tiron, vos vau pas mentir per aquò, si a Dieu platz, e sei de lor *mostier*[3].

— Nom de Dieu ! ço-ditz lo lop ! Es quò la veritat ?

— Òc-ben, per la senta charitat.

— Adonc donatz-me la *retirada*[4] !

— Auriatz ren per minjar.

— Mas dijatz-me i a ren pus ?

— Per mon anma, non, respond Rainart, mas laissatz-me vos demandar : setz vengut *cerchar vòstre pan*[5] ?

1. **sumsit** : susprés, plan estonat.
2. **lebretar** : bruslar d'enveja.
3. **mostier** : se ditz per l'egleisa a l'Edat Mejana.
4. **donar la retirada** : aculhir dins son ostau, donar l'ospitalitat.
5. **cerchar son pan** : mendicar, mendiar.

— Non gran ! Sei vengut veire coma eratz ostalat.

— Impossible.

— Per quala rason ? demanda lo lop.

— Quò es gaire lo moment, ço-ditz Rainart.

— Dijatz-me, quò es pas dau *lard*[1] que minjatz ?

— Mas voletz rire !

— Adonc que minjan vòstres monges ?

— Zo vos vau dire d'abòrd. Minjan pas de calhada mòla, mas de bons peissons gras. Sent Beneit nos comanda de pas aver de nuriduras pieg qu'aquò.

— Aquò, ne'n sabiá ren, afirma Isengrin. Mas donatz-me la retirada, que sabe pas onte anar uèi.

— Pas question. Degun, a mens d'èsser monge o ermita pòt èsser retirat aquí. Passatz au luenh, ne'n podem pas mai.

En l'auvir Isengrin comprend que quò vau pas lo còp d'insistar, entrarà pas. Que voletz ? Chaudrà be l'acceptar. Pertant insista enquera :

— Es bon aqueu peisson ? Balhatz-me'n un bocin. Zo dise nonmàs per tastar, mas quò es be una benediccion qu'aquelas anguilas sián estadas peschadas e escorjadas, vist qu'anatz vos regalar de ne'n minjar.

Rainart que tan plan sap trompar lo monde, prenguèt tres bocins d'una anguila pausada a rostir sus las brasas : es talament ben cuecha que sa charn s'esbrijona aisadament. Ne'n minja un bocinon e ne'n pòrta un autre per aqueu qu'es a l'esperar a la pòrta. Alaidonc li ditz :

— Compair, apreimatz-vos un pauc e per l'amor de Dieu, prenetz un pauc de la *pitança* d'aqueus que son segurs de vos veire monge un jorn.

1. **lard** : la charn per l'alimentacion.

Isengrin respond :

— Pòde pas enquera dire çò que m'arribarà, mas mon bon mestre balhatz-me d'abòrd aquela pitança.

Rainart la li balha, l'autre la prend e a tòst fach de l'engolar. Ne'n auriá be minjat un pauc mai.

— Que ne'n pensatz ? çò-ditz Rainart.

Lo golard tremòla e *frijòla*, brusla de sa golardisa :

— De vrai, sénher Rainart, tiraretz recompensa de vòstre acte. Mas balhatz-me'n enquera un bocin, ren mas un, mon char compair, per me convéncer d'entrar dins lo vòstre òrdre.

— Per ma fe, respond Rainart, plen d'intencions maliciosas, si n'*avetz l'eime*[1] de vos far monge farai de vos mon superior : es ben segur que las autoritats vos elegiràn, prior, o quitament abat, avant Pendagosta.

— Vos trufatz de ieu ?

— Non, mon bon senhor. Sus ma testa pòde be vos dire qu'auriatz bon biais en portar la rauba de bura per dessús la vòstra pelissa grisa. Pas un solet monge seriá tan gente coma vos dins l'Egleisa.

— E auriá beucòp de peissons per me garir dau mau que m'a *endechat*[2] ?

— Tertant coma ne'n podriatz minjar, plan-segur, li respond Rainart. Anem, vos chau far tonsurar, copar e rasar la barba !

Isengrin comença de marronar en auvir parlar de se far rasar :

— Zo chau far, compair, despaichatz-vos de me rasar !

Rainart li respond còp sec :

— Mas que l'aiga siá chauda, vos vau far una larja e bela tonsura.

1. **aver l'eime** : aver l'intencion ben calculada, aver l'idéia.
2. **endechar** : mabolhar, abasir, abismar.

Aura, escotatz lo brave torn que vos vau dire ! Rainart bòta bulhir de l'aiga sus lo fuòc, puèi, tòrna prep d'Isengrin e li fai conhar la testa per un cròs, a costat la pòrta, e li demanda de ben tendre lo còu. Rainart tot *esbaubit*[1] de la balordisa dau lop, li voida l'aiga bulhenta sus sa testa a plena selha. Çò que ven de far Rainart es plan *chaitiu*[2]. Isengrin secod sa testa, *s'esbabinha*[3] e fai plan trista mina. Se recuòla e se geta en arreir en credar :

— Rainart, sei fotut ! Que lo malur vos tòrce uèi ! M'avetz fach una tonsura tròp larja !

Rainart li tira sa lenga, lonja de la meitat d'un pè :

— Senhor, setz pas lo solet aitau, dins lo convent, an tots la mesma.

— Sei segur que son de meissonjas, çò-ditz Isengrin.

— *Pas brija*[4], senhor, mesma si quò vos *sap mau*, mas per aquesta nuech, deuretz passar una espròva, coma l'impausa la regla d'aquel òrdre sent.

Isengrin li ditz :

— Farai de *bona gràcia* çò que l'òrdre comanda : maudicha siá vòstra dobtança.

Rainart fai prometre a Isengrin de se ben conduir, e de segre sos conselhs. Rainart n'a tant fach, tant dich que ne'n a endurmelat lo lop. Alaidonc vai defòra per una dubertura facha darrier la pòrta e vai veire de prep Isengrin que ranava de despiech per causa qu'era estat talament rasat qu'aviá pus ni peu ni barba.

Sens mai esperar e sens se parlar, se'n van l'un davant l'autre per darreir, d'aicianta una *peschièra*[5].

1. **esbaubit** : plan estonat.
2. **chaitiu** : maloneste e mauplasent.
3. **s'esbabinhar** : far de las grimaças, s'esjavinhar.
4. **pas brija** : p'un piau, pas dau tot.
5. **peschièra** : endrech aigadós onte i a daus peissons per la consomacion ; se ditz per lo vivier, la serva.

cinc

Coma Rainart faguèt peschar las anguilas a Isengrin

Tant ha renart dit et conte
Ysengrin ha bñ assote
Puis sen issi par une fraite
Que derriere la porte auoit fete
Et iuint a. y. tout droit
Ou durement se complaidoit
De ce quil lauoit si pres reis
Estes les uous dame tournes

Renart deuant ⁊ cil apres
Tant que il suit du iuiner pres
Ce fu un peu deuant noel
Que on met les bacons en sel
Il ceil fu clers et estoiles
Et li iuiners fu euales
Et tout le iuiner glace estoit
Fors tant cil ptius yauoit
Ou menoit boire le uillain
Ses beites au sour ⁊ au main
Vn seel yauoit laissie
Il a suit ueiu tuit estaissie
Renars son cõpere appella
Sire dist il traies uous sa
Cens ha plente de poissons
Ves a lengin a quoy prenons
Les anguilles ⁊ les barbiax
⁊ autres poissons lõs ⁊ biaux
Dist. y. sire renart
Or le prenes de lune part
Si ile me lachies ala coe
Renart le prent et si li noe
Entour la coe iuier quil puet
Frere fait il or uous estuet
Qui saigement acontenir
Pour les poissons faire uenir

Il ceel ha ou guei lancie
Qui seel ou poisson fichie
Qui bñ estoit pres de la riue
Il nestoit mie daubespine
Qui fu aise nul estoit lies
Son groig tenoit entre les pies
Tant qil uoie que il face
Et. y. fu sur la glace
⁊ li seaux en la fontaine
Plais de glacõs en tõne estraine
Il eaue cõmence a englacier
Et li seaux a enlacier
Qui ala coe estoit toutes
De la glace est sormontes
Ysengrin le ueult sourfaucier
Et le seau alui saucier
Mais il ne sen soult tãt pener
Que alui le peult mener
En maiste guise si estaie
Il ce cert que faire. mlt selmaie
Renart a pris a appeller
Que il ne se puult plus celer

cinc

Coma Rainart faguèt peschar las anguilas a Isengrin

Quò se passava un pauc avant la Nadau, a l'epòca que se salan los chambons. Lo ciau era escurat e plen d'estialas ; la *peschièra*[1] onte Isengrin voliá peschar era talament gialada qu'auriatz pogut l'i dançar dessús. I aviá nonmàs un cròs dedins la glaça, fach per daus paisans que l'i menavan beure lor bestiau chada ser. L'i avián laissat una selha. Veiquí Rainart qu'arriba, en eslonjar lo còu en avant. En avisar son compair lo lop, li ditz :

— Senhor, venetz veire, quò es aquí que i a tot plen de peissons e de mai i a aquí lo *gatge*[2] que nos servirà per atrapar las anguilas, los barbeus e autres bons e braves peissons.

— Frair Rainart, çò-ditz Isengrin, prenetz-lo dau bon costat e estachatz-lo-me ferme a ma coá.

Rainart atrapa la selha e la li estacha a sa coá dau mielhs que pòt.

— Frair, çò-ditz, aura chau vos téner plan tranquille e laissar apreimar los peissons.

Aitau fach, Rainart se vai conhar dedins un boisson, son morre entre sas pautas de manièra de ben veire çò que l'autre anava far. Isengrin es sus la glaça ; la selha cloncada dins l'aiga es plena de glaçons, per la jòia de Rainart. L'aiga començа de gialar e la glaça començа de sarrar alentorn de la selha que ten emb la coá dau lop. Dau glaç pertot, la coá dedins l'aiga gialada es pauc a pauc

1. **peschièra** : endrech aigadós onte i a daus peissons per la consomacion ; se ditz per lo vivier, la serva.
2. **gatge** : espleita, ostilh per trabalhar, per far quauquaren.

presa dins la glaça. Puèi, a temps passat, Isengrin se vòu levar, en pensar de tornar montar la selha ; eissàia de tots los biais, mas l'i arriba pas. N'a pro de demorar aitau ; adonc sòna Rainart que l'auba s'apreima. Rainart dreça lo chap, dreiba sos uelhs e l'avisa :

— Frair, çò-ditz, avetz ben trabalhat. Mon bon amic, 'nam-nos-en, qu'avem atrapat tot plen de peissons.

E Isengrin de credar :

— Rainart, quò *sabronda*[1], n'i a tant e tertant que sabe gran que ne'n dire.

E Rainart de *s'atrapar* de rire e de li dire tot franc qu'a fòrt de tròp voler òm pòt tot perdre.

Quò es la fin de la nuech, l'auba arriba e lo solelh matinau se leva. Los chamins son blancs de névia e monsenhor Martin de las Granjas, un riche vavassor, que demòra a la riba de l'estanh era d'en pè, tot parier coma tota sa maisonada, ben d'ataca e plan decidat. Sasís un còrn, amassa sa tropa de chens, fai selar son chavau puèi apela sas gents en alulhar e en credar. Rainart auva tot aqueu *bataclam*[2] e s'enfugís per s'acialar dins son *jaciaud*[3].

Isengrin, ben *maniat*[4], bòta totas sa fòrças per pelar e pelar tant que ne'n manca de *s'espeulhar*[5]. Per poder se'n anar, deurà i laissar sa coá.

Dau temps qu'Isengrin es a se bolegar, veiquí qu'arriba, a la corsa, un vaslet emb dos lebriers tenguts a l'*estacha*[6]. Apercèc Isengrin, tot gialat sus la glaça, emb son copet pialat. S'eslança

1. **sabrondar** : per dire que l'i a tròp de quauquaren.
2. **bataclam** : se ditz per lo talabast, lo tapatge.
3. **jaciaud** : tanièra.
4. **maniat** : aquí : pres dins una trapèla.
5. **s'espeulhar** : s'escorjar.
6. **a l'estacha** : emb una còrda o tot autre ligam.

auprep dau lop, l'avisa puèi creda : « Ah ! Ah ! Lo lop ! Au lop ! A l'aida, a l'aida ! ».

En auvir aquò, los chaçaires sautan d'en l'ostau, lamban la *palencha*[1], seguts per lors chens. Ad aqueu moment, lo lop crei son ora arribada : vei venir lo senhor Martin, sus son chavau, a brida laschada ; en tocar terra s'atrapa d'alulhar : « Vai, vai, laschatz los chens, laschatz-los ! » Los venaires laschan los chens que van atacar lo lop. Los piaus d'Isengrin se dreçan sus son eschina. En lo butir, lo chaçaire li pica sos chens darreir. Isengrin lor ten testa, los nhaca a plenas dents. Que pòt far de mai ? Far la patz li convendriá mai.

Lo senhor Martin qu'a surtit son espaja se prepara per mielhs portar lo còp. Davala de son chavau, avança sus la glaça vers lo lop e l'ataca de per darreir. Pensava de l'aver, mas lo còp li manquèt, eslampa de biais, tomba d'esvers e son chap ne'n sagna. Se tòrna campar a pro penas e furiós, tòrna atacar.

Aura, auviretz contar una batalha terribla ! Lo voliá tustar a la testa mas l'espaja *desreja*[2] e se pòrta sus la coá d'Isengrin, la li còpa franc ras lo cuol. Lo còp portèt e Isengrin zo sentiguèt ben passar : ne'n fai un saut de costat puèi se'n vai, en nhacar un apres l'autre tots los chens qu'eissàian de lo reténer per sas jarras. Mas abandonèt sa coá, çò que li faguèt grand despiech e grand *degreu*[3]. Pauc se'n manca que son cuer li ne'n pete.

Coma l'i pòt pus ren far, s'enfugís e arriba sus un tuquet. Los chens contunhan de lo mòrdre e ilh contunha de se defendre. En arribar a la cima los chens son alassats, renduts ; mas Isengrin contunha sa corsa, totjorn en se mesfiar ; contunha tot drech, *a tota bomba* vers lo bòsc en dire e en jurar que vai préner son revenge sus Rainart, a la primièra enchaison que se presentarà.

1. **palencha** : clausura, barradís fach de palencs.
2. **desrejar** : chambiar de direccion, desviar.
3. **grand despiech e grand degreu** : ne'n est tot maucorat e malurós.

sieis

La mission de Brun

Qui audire sont sa me toute
Jusqua, J. an nẽ trauslist goute
Que il nen pauoit denree
En dementiers que bruns ỹ bee
Pha les ẽigs empoignues
Et agreant a peine hors sauchues

Et quant li cõig furent ostez
La teste brun et li costez
Furẽt dedens le chaline endos
Qui li las en mal repos
Qui le lauoit mis en male pẽse
Dans. P. qui la nart grelle
Qui onqs bõ ne fist naumoline
Enlus se traut si le trampronne
Brun faut il ie sauoie bien
Que nous querres art et engin
Par quoi dou miel ne goustereie
Mais ie sai bõ que ie ferme
Se autre fois lauoie a faire
Qui estes de maluais afaire
Quãt de mangier ne moy proies
Hay. con nous me garderies
Se iestoie en enfermetez
Et con seroie a sauuetez
Vous meslunes les pouces moles
Al tant es nous a dies paroles
Seignour lanfroy le forestier
Et renars se mist au sentier

Quãt li uillais uit. B. la pendre
Au chaline q̃ il deuoit fendre
Al la uille sen ua le cours
Bi aron baron faut il alours
Ja le porrons au poigs tenir
Qui lor ueilt uillais uenir
Et uont courẽt p le ruaige
Qui porte baston et qui mache
Qui flael. qui leuer despine
Qtãt paour oust. b. de lesdjune
Quãt il oy fremir la gent
Fremit et pense diuerẽt
Que muer li uault le musel pdre
Qi lanfroy le peust ajendre
Qui uenoit atout une hauche
Taste et retaste et rehauche
Estant le coul et rompẽt uaines
Tant a lauche q̃ agrãs pãnes
Fent li cuirs et la teste qualle
Mais de sanc ỹ laissa grãt malle
Al pel des pies et de la teste
Ains nuls ne uit si laide beste
Li sangs li court p le musel
Entour son uis natãt de pel
Dont on peust faire une bourse
Al mis sen ua li filz alourse

sieis

La mission de Brun

Copada la jalina botada en terra, lo rei manda Brun lo pair Orsa a Maupertús perfin que ne'n tòrne menar Rainart a la cort.

Tanleu lo còrs encrosat, los barons fagueren mostrança de lor granda dolor, puèi çò-disseren :

— Emperaire, venjatz-nos d'aqueu lairon que tant de còps nos faguèt de meschants torns, e que tròp suvent traïguèt las patz juradas !

— Plan segur, çò-dissèt l'emperaire, Brun mon amic marchatz-vos prep de ilh, *sens vos balhar de garda*[1]. Dijatz-li ben que l'ai esperat tres jorns de reng.

— Òc-ben, çò-dissèt Brun, aitau farai.

Sus aquelas paraulas, se'n vai, menant son chavau a *l'ambladura*[2], tras las *coturas*[3] d'una *comba*, sens s'arrestar, sens se pausar.

Alaidonc se passèt a la cort un afar que pejorèt l'afar de Rainart : Copada s'atrapèt de far daus miracles ! Sa Majestat Coarda la lebre, que s'era trobada *enfeurida* per causa de la paur – quò la tenguèt tres jorns de temps – figuratz-vos que ne'n fuguèt desbarassada *sus la quita tomba*[4] de Dòmna Copada.

1. **sens vos balhar de garda** : sens aver de se mesfisar, en tota fisança.
2. **ambladura** : biais d'avançar dau chavau, quand las doas chambas dau mesma costat se levan e se pausan en mesma temps, alternativament de l'autre costat. Anar l'amble.
3. **coturas** : terras cultivadas de blat, de segle, de blat negre.
4. **sus la quita tomba** : sus la tomba mesma.

De vrai, quand Copada fuguèt encrosada, Coarda se voliá pas marchar, e s'era endurmida sus la tomba de la martira. Puèi Isengrin auviguèt dire que Copada era una martira veràia, e declarèt que son aurelha li fasiá mau ; Ronèl lo mastin li donèt un bon conselh : lo faguèt jaser sus la tomba ; entau fuguèt garit Isengrin, dau mens zo pretendèt. Chau be dire que chadun, sens dobtança, se deu de creire aus miracles, mas Ronèl fugués pas estat aquí per tesmonhar, la cort auriá pensat qu'aquel afar, quò era nonmàs meissonjas.

Quand la novela arribèt a la cort, n'i aguèt que quò lor plaguèt pas, mai per Grimbert lo tais e Tibert lo chat que venián per plaidejar la causa de Rainart, *quò lor sauguèt mau*[1].

Aitaben veiquí Rainart en mala postura : nonmàs quauqua idéia sorniauda lo sauvarà, si per cas se fasiá préner ! Brun a prengut *l'escorcièra*[2] e se tròba desjà a Maupertús, au *jaciaud* de Rainart. Es oblijat de demorar defòra per causa qu'es tròp gròs e aquò li *fai despiech*. Se'n vai a la *barbacana*[3].

Rainart, per sa part, devers miegjorn, se vai conhar au fons de son cròs per l'i préner un pauc de repaus. Aviá desjà ben emplenat son gardaminjar emb una jalina gròssa e grassa, e s'era minjat lo de-matin una jarra de polet ben gras e charnut ; aitaben se podiá pausar en préner sos aises.

Mas veiquí Brun a *l'acharrau*[4] :

— Rainart, çò-ditz, venetz çai per parlar coma ieu. Sei Brun e lo rei m'a mandat. Venetz en per alai sus aquela landa e vos dirai çò que devetz saubre.

Rainart vei be que quò es l'orsa, que n'a be *conegut* lo biais ; adonc s'atrapa de *calcular* coma podriá far per l'enganar.

1. **quò lor sauguèt mau** : quò lor faguèt pas plaser.
2. **escorcièra** : chamin de traversièra, pus cort, per anar mai viste.
3. **barbacana** : petiòta fortificacion en susplomb de la pòrta.
4. **acharrau** : barriera facha d'entrelaç de branchas.

— Brun, ço-ditz Rainart, mon bon amic, quò es pas aisat per vos d'aver degut vos avançar *d'aicianta* aquí. Justament *era a mand*[1] de me rendre a la cort, mas pas question d'i anar sens aver minjat un bon disnar francés. Orsa de granda valor, zo sabetz benleu pas, mas a la cort es costumier de dire a quauqu'un d'important quand arriba : « Sénher lavatz vòstras mans ». Aquilh *que li ten las manjas ten la bona plaça*[2] : buòu emb jus verd per començar, puèi los autres plats son portats quand lo senhor los demanda. Mas lo que n'a ren es considerat coma una cròta d'asne, a ni lo drech de s'apreimar dau fuòc, ni de s'assitar a taula, non, e minja sus sos januelhs. Los chens li viran alentorn e li rauban lo pan que ten en sa man. Beure dos còps, pas question, lo que beuriá mai de dos còps, ne'n seriá fach de sa peu. Los vaslets vos lançan òssas mai duras que cherbon ; chadun sarra son pan dins sa man, pr'amor son tots fachs de la mesma codena e ço que rejauvís los senhors se tòrna trobar en abondància chas los servitors. Ah ! si solament podián tots cramar sus un *buschier*. Los servitors viran de costat dau *lard* e dau pan que fan portar a lors loiras. Quò es per aquela rason qu'achabe de vos expausar, mon bon senhor, que dempuèi miegjorn ai assemblat los plats que m'an fach ma *bafada*[3], e tanben ai minjat per sieis *deneiradas*[4] d'un bon miau tot juste tirat de bona *brescha*.

— *Nomini Patre Christum fille*. Au nom dau pair e de son filh, ço-ditz Brun, per las relíquias de Sent Geri, Rainart, aqueu miau qu'avetz en abondància es be la chausa que mon paubre

1. **èsser a mand de** : se trobar sus lo punt de far quauquaren.
2. **que li ten las manjas ten la bona plaça** : a l'Edat Mejana, lo que ten las manjas de son senhor dins lo ceremoniau dau lavadís de las mans es considerat coma privilegiat.
3. **bafada** : repas d'importáncia en quantitat.
4. **denairada** : correspond a la quantitat de ço que se pòt achaptar emb un denier.

bidon desira lo mai au monde. Filh de lop, balhatz-me'n d'abòrd, mon bon senhor, quò me sauta dins la gòrja, mon enveja me fai pechador !

E Rainart de *s'esbabinhar* en tut que se rejauvís dau meschant torn que li fai, mas lo paubre malurós se'n apercec gaire e se laissa trompar.

— Brun, çò-ditz Rainart, *fuguesse*[1] segur de trobar en vos leiautat, sostenh e amistat, sus la fe que deve a mon filh Rovèl, d'abòrd vos emplenariá lo ventre de miau noveu, tot fresche, de nòbla qualitat, que prep d'aquí, en entrar sus lo domaine de Lanfrei lo forestier... Mas per què far ? Pas mestier de l'i anar. Imaginatz que ieu l'i vos mene aura e me dòne pena per vos servir, ai be paur de me far *maniar*[2].

— Que venetz de dire sénher Rainart ? Me fasetz pas fisança ?

— Segur que non.

— De què ?

— Zo sabe pro, que setz un traïdor sens fe ni lei.

— Rainart, me parlatz en m'insultatz ! Vòstra *maudisença*[3] me fai despiech.

— Mas *p'un piau*, portetz pas pena, sei pas rancunier.

— Avetz be rason, que per l'omenatge que faguei a Nòble lo lion, ai deguna intencion de vos trompar ni de vos traïr.

— Òc-plan vos vòle be creire, çò-ditz lo *gusard*[4], demande ren mai que la vòstra paraula, e vos vòle be far fisança.

.....

1. **fuguesse (verbe èsser)** : imperfach dau subjonctiu dau verbe èsser, en lenga correnta : si era.
2. **maniar** : l'orsa li jugariá un meschant torn.
3. **maudisença** : dire de chausas faussas sus quauqu'un, ne'n parlar malonestament.
4. **gusard** : coquin, malent.

L'orsa consent a tot çò que ditz Rainart. Alaidonc *prenen las vias*[1] *a tota bomba* sus lors chavaus e arriban en quò de Lanfrei lo forestier. Laissan lors *destriers*[2]. Lanfrei, lo garda dau bòsc, aviá començat de fendre un *rover*. Un autre forestier l'i aviá enfonçat dedins dos coenhs de rover. Aviá començat d'engatjar un primier coenh dins lo fust, e un autre pus bas perfin de fendre l'aubre mai aisadament.

— Brun, çò-ditz Rainart, mon bon amic, veiquí çò que t'ai prometut: ai mas besonh d'un baston per poder aver lo miau.

Alaidonc Brun bòta son morre e sas doas pautas de davant dedins la fenda dau rover, *dau luec que*[3] Rainart redreça los coenhs d'aiciá a los pincar. En se téner a bona distància, li creda de tot son alen:

— Anem, vai-l'i, dreiba ton gorjareu! Ta lenga lo ten!

Se trufa de ilh tant que pòt:

— Filh de garça, dreiba ta garganta, arribas a la *brescha*!

Dau temps que l'autre *bada sa gòrja*[4] Rainart empònha los coenhs, a grandas penas los tira dau tronc. Quand los coenhs fugueren tirats, lo rover se tornèt barrar en sarrar sus la testa e las còstas de Brun.

Alaidonc lo paubre *chaitiu* se trobèt ben mau *enjagat*[5]: tira sus sa peu, se dreça de tota sa nautor, sa fòrça manquèt l'abandonar. Ei-lo quí ben mau installat a causa de Rainart. Que jamai pechat li fugués perdonat, ilh que jamai faguèt ni lo ben ni l'aumòsna. En se téner un pauc lonh, *agonís*[6] Brun de mocandisas:

1. **préner las vias** : s'enrotar, se botar en rota.
2. **destriers** : chavaus menats emb la man drecha.
3. **dau luec que** : dau temps que, dau tandis que.
4. **badar la gòrja** : dreibir la gòrja.
5. **enjagat,-ada** : posicionat d'un meschant biais.
6. **agonir** : acablar, gamar, condamnar emb fòrça.

— Brun, çò-ditz, era segur que genhós e enganaire coma setz, jamai me donariatz de tastar d'aqueu miau. Mas ben sabe çò que fariá si lo cas se tornés presentar. Setz de plan *meschanta generacion* de pas me convidar per saborar d'aqueu miau. Ah ! Coma me menariatz a Sent Geri, en plaça segura, tornesse en granda paubretat ! Per ieu chausiriatz las peras *bonhadas*[1] !

Subran, *mentre que*[2] parla aitau veiquí lo senhor Lanfrei que s'amena, e Rainart de préner lo córrer ! Quand Lanfrei viguèt l'orsa penduda au rover que deviá fendre, s'enfugiguèt *a tota bomba* au vilatge en credar : « Senhors, l'orsa es aquí ! Tardaretz gaire per l'atrapar ! » Auriatz vist los paisans arribar e se desmenar au mitan de la plaça, un emb un apchon, un emb una massa, un emb un flageu, un autre emb *un baston de ponhada*[3]. Brun es tot espaurit per son eschina. I a tant de paisans que li tenen de borrar a còps de bastons qu'a ben dau mau per se'n eschapar.

Rainart podrà se far de meschant sang si l'orsa l'atrapa ! Mas lo rusat a auvit de lonh sos *jangladís*[4], e per una escorcièra a ganhat Maupertús, sa plaça fòrta onte se tròba a l'acialat de tota armada, de tot tracanard. Au moment que Brun passa davant son *jaciaud*, Rainart li lança sas mocandisas :

— Brun, çò-ditz, setz be *enançat*[5] emb lo miau de Lanfrei qu'avetz golat sens ieu ? Vos costarà char vòstra meschanta fe ! Farà lo vòstre malur, que setz plan assegurat de morir sens lo secors dau prestre ! Dins qual òrdre voletz entrar emb aqueu *chapairon*[6] roge ?

1. **bonhadas** : se ditz de fruchas plan fachas, plan maduras.
2. **mentre que** : alaidonc que ; dau temps que.
3. **baston de ponhada** : baston per borrar fòrt, plan dur.
4. **jangladís** : crits de granda dolor.
5. **enançat** : avançat.
6. **chapairon** : toquet, petiòta tòca per botar sus la testa, sus lo chap.

L'orsa suefra tant que non li pòt respondre. Contunha sa corsa *aus quatre pès*: *se calcula* totjorn que vai tombar entre las mans de Lanfrei e daus autres paisans. A talament butit sus l'esperon qu'avant *nòna campanada*[1] es tornat a la carrièra onte lo lion ten sa cort plenièra. Lo paubre *chaitiu* tomba esvanesit. Sa chara es cuberta de sang e a perdut sas doas aurelhas. La cort l'agacha, en grand esmajament:

— Brun, çò-ditz Grimbert, qu'un t'a aitau adobat? Plan mau te tirèt lo chapeu e gaire te'n laissèt.

Tant de sang aviá perdut Brun que la paraula li manquèt:

— Rei, çò-dissèt, quò es Rainart que m'a aitau botat coma me vesetz.

En dire aquò, *s'esclapissèt*[2] aus pès dau rei. Aguessatz vist lo lion bromir e se traire los piaus de furor! Jura de per lo còrs e la mòrt dau Criste:

— Brun, Rainart t'a tuat e pense pas que te dòne d'autra consideracion. Mas per la mòrt e las plàias dau Criste, zo li farai paiar tan char que se'n parlarà *d'aicianta* en França. Onte setz Tibert lo chat? Anatz me querre Rainart d'abòrd! Li podetz far saubre de ma part, ad aqueu rosselard, ad aqueu *tabiraud*[3] que deu venir a la cort rendre publicament compte de sos actes, dedins ma sala granda, sens aur e sens argent e sens sos braves discors per afortir sa defensa. Que vénia ren mas emb la còrda que servirà de lo penjar per la gola!

1. **nòna campanada** : 15 h. Ora sonada per las campanas.
2. **s'esclapir** : s'esfondrar, tombar tot d'un còp.
3. **tabiraud** : lo que vau ren, paubre baliraud.

sèt

Rainart pelegrin

Que onques puis ne fu ueus
Dou signe quoust ueu selmaie
Fuant la ua les une haye
Dilluec che dit esgardera
Quelle uiltiche on en fera
Car ymant la si con ie croi
Il nau aura paour de soy

Renars se uoit mlt entrepris
De toutes ps loier & pris
Se il ne puet engin trouuer
Comant il sen puist eschaper
De leschaper est il neant
Il nen li est mlt messeant
Quant il uit les fourches drechier
Lors nouist en lui que courcier
Il ui voit, ha sire sire
Car me laissies un peut dire
Vous maues fait loier & pendre
Or me uoles sans meffait pendre
Mais iai fait de mlt grans pechies
Des quels ie suis mlt entechies
Or vuil ueuir a repentance
Des mauls que iai fait en mi chaise

Tant li ua cheoir aux pies
Au roy en puist mlt grans pites
Cumbers reuint de lautre part
Qui merche cre pour renart
Sire pour dieu entent a moy

Car le fai bien pourpense toy
Con renart est preux & courtois
Se. V. uit iusqua un mois
Il nen uo aura mestier grant
Que naues si hardi sergant
Oultre m uoist la crois prengne
Et a iure rappel reuengne

Respont li roys ne fait a dire
Qui reuenroit si seroit pire
Tout cheste coustume tiennent
Qui lon y uoit maluais deuenir
Tout autretel refera il
Si il eschape de cheste peril
Si nauoit dongs bonne pais
Ire ne reuengne iamais
Et dist li roys & il la prengne
Tel que iamais ne reuengne
Quant. V. loir li ouist grant ioie
Se cai se il fera la uoie
Mais comment il en doie estre
La crois puist sus lespaule destre
Escharpe & bourdon li apporent
Li baron mlt sen desconforter
Chil qui empoir & bouter soit
Dient quanor le comperront

Ces uous renart le pelerin
Escharpe au col bourdon frain
Li roys li dit qui lor pardont

sèt

Rainart pelegrin

Grimbert lo tais a achabat per convéncer Rainart, son cosin, d'anar respondre de sos actes a la cort. Un còp rendut sus plaça, Rainart pretend aver ren fach e ditz pas compréner de què li fan repròche Pinta, Brun, Tibert e los autres. Sas meissonjas *fan uflar lo fetge*[1] a tots. Son sòrt sembla reglat.

Quand lo conselh es amassat, Rainart lo roge fremís e tremòla ; sap plan qu'an sa mòrt jurada e que ren la pòt eschivar. Voldriá èsser a Maupertús, barrariá sa pòrta emb clau ; a suspausar que lo venguessen visitar mestre Grimbert, Brun lo pair orsa, mestre Tibert e lo senhor Nòble lo lion, acompanhat de tots sos barons, degun lo podriá traire de sa tanièra tant son domaine es fortifiat e redobtable. Mas aura Rainart es pres dins la trapèla ; sap be que quò es pas per rire, sap be que se pòt pas defendre : a la poncha d'una còrda d'infamia lo pendràn.

Aura que los barons son amassats, van parlar d'aqueu *maniganç*[2]. Escotatz la reaccion de mestre Belin lo molton. Pòrta *p'un piau*[3] Isengrin dedins son cuer : l'autre jorn eissaièt de lo minjar. Lo moment es vengut de préner son venjament.

— Isengrin, setz tròp gelós ! Que voletz, si Rainart vos faguèt cornard, zo faguèt per lo vòstre ben. Los chens venguessen de vos atacar, prep d'un valat large e *prund*[4], vos ne'n tirariatz sens dolor e auriatz deguna rason d'aver paur. Sabetz çò que se ditz au

1. **far uflar lo fetge** : esfeunir, eissorlar quauqu'un d'aiciá a l'esmalir.
2. **maniganç** : coquin, paubre malautruc.
3. **p'un piau** : pas un piau, pas dau tot, ren de ren.
4. **prund** : prigond.

paubre cornard que arriba ad un pont romput : « Passatz l'aiga ! Si l'i tombatz dedins, seretz segur que *l'aiga vos portarà*[1]. »

Aitau parlèt Belin. Sas paraulas fan pas plaser a los que *vòlen mau*[2] a Rainart. Plan esmalit contra Belin, lo taureu Bruchent pren la paraula vivament :

— Sénher Belin, plantatz aquí vòstre discors de mocandisas. Crese be que Rainart vos a paiat e donat de son miau, vos demande excusa mas tròbe lo vòstre discors desplaçat e mauvengut. Si Rainart es pas pendut d'abòrd, quò es que l'auretz ben *parat*[3]. Senhors, vos que setz aquí alentorn, dijatz-me un pauc, qu'anam far d'aqueu penlant, d'aqueu rosselard pudissent, d'aqueu traïdor que nos trompa jorn e nuech ?

Puèi Brichamer lo cerv parlèt aitau :

— Escotatz ben çò que vos vòle dire : vos recomande, au nom dau rei d'executar Rainart aqueste ser.

Aqueu discors fai plaser aus barons. Se bòtan alentorn de Rainart, lo sasissen e lo tenen fòrt. Tots de credar : « Anem, a la còrda, a la forcha ! Aurem tòst fach de pendre Rainart, se sauvarà pas per rusa, surtirà pas d'aquí vivent ! »

Lo conselh era amassat e los uelhs de Rainart eran barrats d'un *clucador*[4]. Lo menan d'aiciá a las forchas per lo pendre. Ailàs ! non se pòt defendre. Coma se voldriá plan eschapar per anar a Maupertús, ben tranquille dins son ostau ! Mas per aquò a besonh de l'acordança de Dieu. Sens esperar, Rainart se tròba *malhonat*[5]. Ah ! Coma Isengrin se rejauvís en companhiá de Pinta la jalina

1. **l'aiga vos portarà** : demoraretz a la susfàcia, davalaretz pas au fons.
2. **voler mau** : adir, mauvoler.
3. **parar** : defendre, aparar, protegir.
4. **clucador** : frontau, ligon sus los uelhs per l'empeschar de veire.
5. **malhonar** : ligar, estachar.

e de Chantaclar lo jau. Aura la patz lor sembla mai segura. Pertant si Rainart se podiá tirar d'aquel afar, los fariá be enquera *espingar*[1]: qu'un *se carrariá*[2] uèi riscariá deman de se trobar *d'abocha*[3]. Un tau que lo considerariá coma una *nespla* se podriá trobar en sela mau assitiat. Se per cas se pogués eschapar, lo rusat los fariá purar.

Grimbert suefra grand martire, que pura e sospira per son cosin. Se campa fàcia au rei:

— Sénher, vos balhe ma paraula jurada: jamai Rainart vos causarà mai d'esnuegs ni a vos ni a degun, de tota sa vita, si aqueste còp se pòt eschapar d'aquela situacion. Au nom de Dieu, mostratz-vos rasonable, acordatz la gràcia a vòstre baron. Si es pendut devetz saubre que tota sa parentalha serà desonorada e *solhada*[4] per totjorn. Mas, si ne'n suert vivent, li farai préner la crotz: vos ne'n prege plenament, çò-ditz Grimbert, acordatz-li sa gràcia.

E lo rei li acordèt sa gràcia. Alaidonc lo faguèt venir per davant se e lo faguèt botar d'en-pés:

— Ah! çò-ditz, sala bèstia roquinassa, plan vrai que ses una meschanta creatura. Se vei be que dòmna Natura t'a mau servit: ses pas capable d'essaiar de far lo ben, filh de vielha *loira*[5], ses nonmàs bon per èsser pendut.

Rainart, que se teniá campat davant lo rei ditz en sospirar:

— Mon bon rei, acordatz-me vòstra gràcia. Vos balhe ma paraula: vos promete e vos assegure que jamai pus auviretz degun se plánger de ieu, e sei de bona fe!

— Per tots los sents de Betlèem, a la primièra planhida, seràs pendut a la pus nauta brancha.

1. **espingar** : se ditz pejorativament per dançar, remudar, bolegar.
2. **se carrar** : anar testa nauta, avisar de naut.
3. **d'abocha** : la gòrja duberta e lo còrs virat contra terra.
4. **solhat,-da** : embrenat, chaulhat
5 **loira :** femna de desbaucha.

En tut auvir aquò, Rainart es tot emplit de jòia e se laissa tombar aus pés dau rei. Nòble l'aida per se tornar campar e demanda que la crotz li siá aportada. Quò es l'orsa que zo fai e qu'estacha la crotz sus l'espatla de Rainart, content *coma un Piaron*[1]. Degun pòt dire si vai se mostrar bon pelegrin, mas per lo moment, se ten emb la crotz sus l'espatla drecha ; tanben li balhan *l'escharpa e lo bordon*[2].

Per contra, demieg las bèstias, quò es la consternacion : aquelas que l'an maumenat pensan que zo lor farà paiar un jorn. Veiquí Rainart en pelegrin, la biaça au còu, lo bordon de fraisse en la man. Lo rei li demanda de perdonar tot lo mau que li es estat fach e de renonciar a sos meschants torns d'engana. Aitau serà sauvat, per cas que morigués. Rainart s'opausa nullament a las pregièras dau rei, au contrari, d'aiciá a son despart, consent a tot çò que li es demandat : los assegura de son perdon.

Se'n vai de la cort un pauc avant *l'ora de nòna*[3]. Degun de per l'assistència s'arrestèt sus son passatge – mas ilh, los desfiava *en tot se-mesma*[4] – a l'excepcion dau rei e de la reina, dòmna Fièra l'orgulhosa, plan genta e plan cortesa. S'adrecèt a Rainart plan *gentiament* :

— Sénher Rainart, prejatz per nos, e tanben nosautres en retorn prejarem por vos.

— Dòmna, çò-ditz Rainart, la vòstra pregièra m'emplena de jòia, e quò es ren de zo dire. Mas vos vòle dire que si prene la viá emb l'aneu que portatz, lo meu viatge me seriá granda doçor. Vòle que sapchetz que, si lo me donatz, granda recompensa ne'n

1. **content coma un Piaron** : tot plen content, plan satisfach.
2. **l'escharpa e lo bordon** : atributs dau pelegrin. L'escharpa es una espècia de biaça que li pendòlha au costat e lo bordon es lo baston dau pelegrin.
3. **ora de nòna** : devers las 3 oras de l'après-disnada, de la prandièra.
4. **en tot se-mesma** : au dedins de sas pensadas.

auretz : çò que ieu vos portarai de mas richors vaudrà tant coma cent aneus.

La reina li balha son aneu e Rainart lo recep emb fervor. Marrona tot bas entre sas babinhas : « Per ma fe, lo que jamai viguèt aquel aneu lo paiarà char : ren lo podrà pus *parar.* » Rainart engulhèt l'aneu en son det puèi *prenguèt comget*[1]. Esperonèt son chavau e en galopar se'n anèt. Vei-lo quí arribat prep dau plais onte s'era acialada Coarda la lebre.

Rainart creba d'afam, oltra mesura : son ventre voide li gargolha. Alaidonc passa jos lo plais. En tut lo veire, Coarda pren paur. Se campa en tremolar e lo saluda totparier :

— Senhor, me fai plaser de veire que vos portatz ben e que setz en bona santat. Los beus turments qu'avetz suportat uèi m'an plan contranhada.

Rainart que trompa tot lo monde respond :

— Si mos turments vos *fan despiech*, acceptatz qu'a mon torn siá tocat per los vòstres.

Tanleu qu'auva aquelas paraulas Coarda ne'n comprend la portada e sens esperar mai se prepara per fugir, que vòu pas morir ; pensa de ganhar la planesa, mas Rainart la reten per la brida de son chavau.

— Tan vrai coma Dieu me pòrta ajuda, Coarda anatz demorar aicí ! Quò es pas lo vòstre chavau espaurit que vos desvirarà de mos rainardons : se faràn un plaser de vos craunhar.

En tut parlar, la pigonha emb son bordon.

La cort, lo rei e sos òmes armats se trobavan dins una *comba* larja marcada de quatre rochiers ponchuts, dreçats vers lo ciau. Rainart monta sus lo rochier mai naut, en téner Coarda per las pautas de darreir, emb sas paubras aurelhas per terra, jos lo ventre dau chavau. Aqueu saligaud de gopiu, compta plan la reservar per

1. **préner comget** : se'n anar, se retirar.

lo *marende*[1] de sos pitits. Paubra Coarda! Serà mas desliurada si Dieu zo vòu!

Rainart avisa dau costat de la garena e apercèc lo rei e la reina; diriatz que lo bòsc es secodut coma dins una *chavana*[2] tant i a de barons e d'autras bèstias; parlan tots de Rainart mas saben ren de Coarda menada en preison coma se fariá d'un lairon. D'una man, Rainart pren la crotz emb sas mans e lor creda a bela votz:

— Senhor rei, tornatz préner vòstre petaçon: que lo bon Dieu maudissa lo morre que m'a entortilhonat d'aquela capa, emb la biaça e lo bordon.

S'atrapa de s'eissujar lo cuol emb la biaça, jos los uelhs de las bèstias, avant de la lor lançar per lo nas; emb una votz fòrta ditz:

— Sénher, escota-me ben: *Lorandin*[3] te manda son salut per lo biais dau bon pelegrin que sei. Tots los pacans vos redobtan tan fòrt tu e tos òmes, que se'n manca gaire que prenguessen lo córrer.

Tant de temps lor lancèt sas mocandisas que la paubra Coarda poguèt se desfar de sos ligams. Faguèt un saut extraordinari, en descampar sus un corsier.

Coarda era desjà arribada auprep de la cort gràcia a son chavau que fendiá lo vent. La *codena* peciada per causa dau bordon, la peu daus pés e de las mans en bocins, la lebre es plan mau adobada. De totas sas fòrças amassadas maugrat son estat pietadós se ven getar aus pés dau rei.

— Sénher, çò-ditz, per l'amor de Dieu, au secors!

Adonc li conta coma lo *maniganç* l'a mautractada.

1. **marende** : lo repas alentorn de miegjorn.
2. **chavana** : la tempesta
3. **Lorandin**: sultan d'Alèp Nur-ad-Dîn o Nûrredîn que los Francs apelavan Noradin, mòrt en 1174 ; ganhèt mantunas batalhas contra los crosats.

— Dieu, respond lo rei, Rainart m'a vertadierament traït e *mocat*[1] ! Sei *sumsit*[2] de veire que tan pauc me cranh. Vese be que me pren per un mens que ren ! Senhors, a l'ataca ! Vesetz-lo lai que fugís. Comprenetz be que si nos eschapa, quò es nòstra mòrt a tots ; mas lo de vosautres que lo sasirà, ne'n donarà noblessa a tot son linhatge.

1. **mocar** : ridiculizar
2. **sumsir** : suspréner, estonar fortament.

uech

Lo sieti de Maupertús

Et qui or veult aler si ault
Humais li est peu de manache
Qui non veult amer si le hache

Sa fesme alencontre li vient
Qui mlt le doubte et mlt le crient
Trois filz avoit la dame franche
Chelt pchehape et malebranche
Et li tiers avoit non ionnaux
Chelvoit des aues li plus biaux
Tresluit li viennent enuiron
Et le prennent par le giron
Et uirent les plaies qui saignent
Qui le doulent mlt le plaignent
Laue lont mlt bn de blanc uin
Puis lont assis sur. J. coussin
Li mangiers fu apparillies
Tant pfu las et traillies
Qui ne mengea q le branon
D une geline et le capon
La dame le fist bn saigner
Et uentouser et puis baigner
Tant qui refu en sa santeu
Qui uil avoit deuant esteu

Venus nobles tempestes
Vint au chastel ou. R. iere
Et uit mlt fort le roulleis
Tout enuiron le plaisseis
Et les sales et les donions
Si haut ne trauroit. J. boulons
Vit les tranchies et les murs
Fors et espes et haus et durs
Vit les quarrias roste la mote
Par ou on entroit en la moute
Et contremont leue le pont
Et la chayne contremont
Qui estoit tout amont la roche
Li trois trit come il puet lapiche
Deuat la porte apie descent
Et li barraiges auirement
Al siegie loit tout enuiron
Chaucis ytendt son paullon
Et hauberget de toutes pars
Or puet auoir proue Renart
Mais par force nert ia coquis
Ne ne sera par force pris

Renart le felon traytour
Ponta desus sa maistre tour
Si uit hersen et ylangrin
Qui fuit logie desous. J. pin
Al haute uois leur esera
Sire compaings et quoy yha

uech

Lo sieti de Maupertús

Ah ! Aguessatz vist Isengrin lo lop, Belin lo molton, Brun lo pair orsa, Tibert lo chat, monsenhor Pialat lo rat e Chantaclar e dòmna Pinta, e las tres jalinas que lor avián fach companhiá d'aiciá a la cort, e lo senhor Ferrant, lo *chavau de basta*[1] e lo senhor Ronèl lo mastin, e lo senhor Blanchard lo chabruelh e mestre Tiecelin lo graulard ! Frobert lo grilh ven per darreir, segut de *Pitit Fossin lo furet*. Puèi arriba sénher Baucent, lo singlar a las dents ponchudas. Bruchent lo taureu s'es campat sus sos estrius e Brichamer s'es lançat *a tota brida*[2] ; lo *limaçon* que pòrta l'ensenha los mena dignament tras la planesa.

En se virar, Rainart vei venir los òmes dau rei. Sap gaire que far : d'un saut traucha la viá e se cònha dedins las *gòrças*, segut de prep per Corta la chena. Es pas mai rassegurat per los autres : *l'esmancian* durament en jurar que ni barradís, ni encinta, ni plaissadís, ni fortaressa, ni donhon, ni tor, ni tanièra, ni gòrça li eschivaràn pas d'èsser pres o d'aver de se rendre avant d'èsser escorjat viu o pendut.

Rainart achaba per compréner que podrà pas demorar en vita ni en s'escujar ni en s'enfugir. Sa gòrja li escuma ; los autres

1. **chavau de basta** : chavau acostumat de portar quauquaren sus son eschina, dins las banastas (dins las panièras, la bastina).
2. **a tota brida** : a brida laschada.

lo *pluman*[1] e li pialan tant sa pelissa que los *borilhs*[2] vòlan per l'aer. Desjà li *traucan*[3] las rens. D'un pauc mai demorava entre lors mans, mas lo tenen dins lor trapèla ; nonmàs un miracle lo pòt tirar d'aquí. Maugrat tot aquò se secod e vei-lo quí partit per anar a Maupertús, sa chastelassa, son donhon, sa fortaressa, son ostau, onte cranh ni armada ni assaut ; aquí dedins si quauqu'un lo vòu venir atacar, que vénia !

Sa femna que tant l'aimava e tant l'estimava, venguèt per l'aculhir. La nòbla dòmna aviá tres filhs : lors noms eran Trauchaplais, Malabrancha e lo tresen Rainardon ; aqueu era lo mai gente daus tres. Venen tots a son entorn, en lo téner per la talha. Son estat lor fai pietat, e lo planhen fòrça en veire sas blassaduras riulant de sang. Las netian emb dau vin blanc puèi lo fan assitar sus un coissin. Lo repas preste, Rainart era tant *gaste*[4], alassat, que se contentèt de minjar nonmàs una jarra de jalina emb lo cropion. La dòmna prenguèt suenh de ilh en lo banhar, en li far pausar las ventosas, en lo sagnar ; e faguèt tant e tertant que Rainart tornèt en bona santat coma era estat.

Monsenhor Nòble l'emperaire arribèt au chasteu onte se trobava Rainart. Poguèt be veire coma lo barradís, las tors, las muralhas, los plaissadís, las fortificacions e los donhons eran de plan bonas construccions. Degun auriá pogut ren lançar tan naut per atacar. Tot alentorn se trobavan los fossats, prigonds, nauts e ben *olhats*[5]. Lo chasteu era bastit sur un rochier. Viguèt las torèlas e las muralhas fòrtas, espessas, nautas e solidas. Viguèt los *merlets*[6]

1. **plumar quauqu'un** : lo pialar, l'espelhocar, l'espelissar.
2. **borilhs** : borlhons, tapons (coma la névia/nèu).
3. **traucar** : far un cròs/crebòt, mòrdre prigondament.
4. **gaste** : abracat, alassat.
5. **olhats** : comblats, emplenats, ben uflats.
6. **merlet** : partida nauta de la muralha en fòrma de dent.

au-dessús la mòta, per onte òm entra dedins los josterranhs. Los ponts levadís eran gardats e montats, las chadenas levadas contra lo montant. Lo rei s'apreima, lo mai que pòt, davala de son chavau, fàcia a l'entrada, e sos barons fan parier. Alentorn dau chasteu chascun dreça sa tenda, en s'installar un pauc pertot.

Davant aquela situacion Rainart se podriá be mesfisar. Pertant jamai la plaça podrà èsser presa, quitament pas per la fòrça : nonmàs per traitrisa o per fam, seràn vençuts los ocupants. Rainart aviá tornat trobar sa valhença. Monta en naut de la tor e apercèc Hersent e Isengrin, installats dejós un pin. De tota sa votz creda a Isengrin :

— Mon bon companhon, anem, que se passa ? Que pensatz de mon chasteu ? N'avetz desjà vist un autre tan brave coma aqueu d'aquí ? E vos sénher Orsa, vos sovenetz de vòstra corsa quand avetz volgut minjar lo miau ? Comptave be de me venjar de vos ; i laisseratz las aurelhas e aquò estonèt plan lo monde. E vos, sénher Tibert, i a gaire de temps que vos faguei tombar dins lo *sedon*[1]. Reçaugueratz quasi un centenat de còps avant d'èsser desliurat, mai jamai me'n avetz mercejat. E vos, sénher Chantaclar, quand vos demandei de chantar una *ricancoina*, vos teniá per lo còu, mas saugueratz be vos eschapar, per rusa ! E per çò que n'es de vos Brichamer lo cerv, vos faguei mautractar coma *los fòus* ; sei be la causa que vos *dòsteren*[2], sus mos conselhs, tres *correjas*[3] de peu sus l'eschina e aquò vos faguèt plan sufrir. Mai d'un zo pòt confirmar. E vos, sénher Pialat, avetz obludat lo còp que mingeratz *l'òrdi*[4] ? Vos faguei atrapar per los chats, e vos sarreren la garganta. E vosautres, monsenhor Tiecelin e mestre Belin, vos faguei plan rencurar de jugar a mos juècs : urosament que pogueratz fugir

1. **sedon** : trapèla, laçon.
2. **dòstar** : retirar, levar.
3. **correja** : lanièra.
4. **òrdi** : balharc, òrgi

si de non l'i seriatz be demorats tot entiers, coma lo fromatge que me fasiá tant mestier e tant plaser! E vos, Rosselon l'escuròu, grands turments vos faguei lo jorn que vos dissei que la patz era jurada e garantida: vos faguei davalar dau *rover* e era be decidat de vos ne'n far rendre compte. Vos atrapei la coá emb mas dents; d'un pauc mai, vos arribava malur! Ne'n dirai pas mai; quò ne'n vau pas la pena. Eh ben, pas un solet d'entre vosautres que siá pas estat vergonhós per ma fauta, e quò es pas achabat! Compte be d'enquera, avant la fin de l'an, vos far mai de tòrts: tene en ma possession l'aneu que la reina me donèt ièr: vos pòde dire que si Rainart demòra en vita, lo qu'a jamai vist aquel aneu de per avant, lo paiarà char.

— Sénher Rainart, çò-ditz lo lion, de vrai vòstre donhon es ben bastit, mas d'aiciá aus jorns d'aüei, jamai *p'un*[1] donhon m'a resistat. Partirai pas d'aici avant d'i aver fach alumar lo fuòc. Podetz èsser segur d'una chausa: ne'n *leve las doas mans*[2], d'aiciá a ma darrièra alenada, contunharai de ne'n far lo sieti. Ni per pluèia nimai per auratge, non quitarai la plaça tant que ieu viurai; vòle veire lo chasteu prengut e vos pendut per la peu dau *cogasson*[3].

— Sénher, çò-ditz Rainart, aitau disen los paurucs, per menaçar. Mas avant que mon chasteu se renda, vos ne'n costarà char; avem per téner un an de temps. I a dedins quantitat de jalinas e *d'aumalha*[4] e mai quantitat de fromatges gras e de las v-olhas, de las vachas grassas a plena peu; de mai avem una font d'aiga *lena*[5], frescha e pura. Una autra chausa d'importáncia enquera: tan fòrt ventés, mai plegués tota l'aiga dau ciau, pas una gota entrarà

1. **p'un** : contraccion de «pas un».
2. **levar las doas mans** : jurar.
3. **cogasson** : se ditz per lo còu darreir la testa, lo copet.
4. **aumalha** : bèstias a banas que fan de la charn roja per la nuridura.
5. **len,-na** : pur, clar, doç.

dedins. Aqueu chasteu serà jamai prengut per fòrça, es plan ben situat. Vos laisse vos installar, ieu me vau retirar. Sei alassat, vau sopar en companhiá de ma *molher*[1] cortesa. Podetz junar, quò me desrenja pas dau tot.

Aquò dich, davala de la tor e entra dins la sala granda per una pòrta bassa.

Los que fasián lo sieti se pauseren tota la nuech e se leveren d'abora l'endeman. Lo rei faguèt venir sos barons:

— Senhors, lor dissèt, devem nos preparar per l'assaut, que vòle *estrifolhar*[2] aqueu lairon.

Alaidonc se levan tots e fonçan en mesma temps sus lo chasteu. Fuguèt un assaut extraordinari, jamai se'n viguèt de tan perilhós. De la pica dau jorn a nuech tombada ataqueren tots sens s'aplantar. La nuech los forcèt d'arrestar l'ataca, çò que fagueren d'aiciá a l'endeman matin. Puèi torneren començar, mas chau be dire que pas una peira dau chasteu ne'n remudèt. Lo rei mostrèt granda lassièra. Mas de son costat Rainart l'i perdèt pas una quita *nespla*[3]. Pas un solet jorn sens atacar la tor. Mas ren la poguèt pas escharonhar, tan pauc que fugués.

Un ser, abracats e plan desalenats de lors assauts nombrós, chascun *durmiguèt coma un casson*[4] dins sa chabana. La reina, furiosa e plan esmalida apres lo rei, era anada s'installar a l'escart. E veiquí mon Rainart que suert de son chasteu, tranquille coma Baptiste. Vei que los autres duermen prigondament, chascun coijat prep d'un rover, d'un fau o d'un fraisse. Un per un, Rainart los estacha d'un nos solide, per la man o per lo pè. Lor juguèt un meschant torn dau diable: los estacha chascun ad un aubre,

1. **molher** : femna, esposa.
2. **estrifolhar** : estrelhar, batre, donar una bona leiçon.
3. **nespla** : frucha dau nesplier (considerada coma de pauc de valor).
4. **durmir coma un casson** : durmir prigondament.

lo quite rei qu'estacha per sa coá ! Chaudriá be un miracle per arribar a zo desfar.

Puèi Rainart s'avança vers l'endrech onte se trobava la reina, estenduda sus son liech. Ela, li prestèt pas d'atencion ; se mesfisava quitament pas ; cresiá que quò era son espós que veniá per se reconciliar. Mas subran se desvelhèt e de veire Rainart prep d'ela, s'atrapèt d'alulhar, fòrça *esfredida*. Lo jorn era levat dempuèi dau temps e la matinada era ben d'aise. Lo crit de la reina desvelhèt los durmeires. De veire Rainart lo roge *coma*[1] lor dòmna, fugueren plan sasits. E tots de credar a plena votz : « Levatz-vos ! Chau atrapar aqueu carnavar enratjat ! »

Monsenhor Nòble se bòta d'en-pés, e de tirar e de tirar sus sa coá, mas ren l'i fai : manquèt se la desraijar, talament qu'era eslonjada d'un bon demieg pè. E los autres, parier, tiran tant que pòden mas son per *s'escharonhar*[2] la peu dau cropinhon.

Mas Rainart aviá obludat d'estachar Tardiu lo limaçon, lo pòrta-ensenha. Tardiu cort destachar los autres : emb son espaja, los desliura en lor copar a chascun lors ligams ; zo fai en tan granda preissa que mantun se'n tròba estropiat, quitament l'i perden lor coá. Se lançan tots sus Rainart en mesma temps. Lo gopiu eissàia de s'enfugir. Mas au moment qu'entra dins son *jaciaud*, Tardiu l'atrapa per darreir e lo tira devers se, per los pés : se mostra plan valent chivalier ! E quò es lo moment chausit per lo rei e tots los autres qu'esperonan *a tota bomba*. Sénher Tardiu que reten Rainart vai vers lo rei qu'arriba en testa. De tots costats, se getan sus Rainart per lo sasir e tota l'armada brundís d'aquela captura. Veiquí Rainart presonier, tot lo país *alulha de jòia*[3].

1. **coma** : se teniá tot prep de la reina.
2. **escharonhar** : escorjar.
3. **alulhar de jòia** : utlar, credar, udolar plan fòrt, per mostrar la jòia.

nòu

La mòrt de Rainart

Que ancor me puisse uengier
De cheur qui me fot li grit guerre
Et tant se couche adens aterre
Quatre fois se cõmande a de
Et se saigne pour le malfe

Or sen uont li baron acourt
Saine passerent qui tost cort
Et les destrois et les montaignes
Et puis cheuauchent p les plaines
Enche q renart se demente
Dou bois ont pdue la sente
Il auoie et le chemin ferri
Et ne q tant, tant ont erre
Qu il saduoierent a uns plais
Dcles une grange a nõnains
Il a maisons eloit bũ garnue
De tous les bins que terre crie
De larr. de fromaiges et de oefs
De belles de brebis de buefs
Et de mlt dautres nourissons
Dist. Renars car nos adrechons
Par encoste de ches espines
Ves en la court que de gelines
Il a est lauoie que laissons

Renart. R. dit li traisons
Dier le seeit bũ pr q le dues
Fils apurtain ribaus herites
Qi auiais traites et engres
Vous eshes a moy confes
Et auies merchi crie
Fait il ie lauoie oblie
Il lons nous en. ues moy tot pst
Renart. R. pour noiant est
Dieu paruures. dieu foy mentie
Tous trãpe durra ta lechenie
Enci ha fole creature
Tu ies de mort en auenture
Et apres tu confession
Voloies faire traison
Cherres grãs pechies te cort seure
Vie te que maudite soit leure
Que tu fu onqs nes de mere
Belleñt me chastie frere
Il lons nous en en pais ensãble
Tout li corps li fremit et tremble
Pour son coulin qui le chastie
Et nõ pot quãt souuent colie
Ves les gelines chelle part
Qui est volens quãt il sen pt
Et qui la teste li copast
Ves les gelines droit alast

Or sen uont li baron ensamble

nòu

La mòrt de Rainart

Rainart a obtengut dau rei un duèl judiciari, per se justifiar de las acusacions que lo jau lancèt contra lo gopiu. De son costat, Rainart acusa lo jau de l'aver fach encrosar vivent. Lo combat fai de las biòlas. Chantaclar vai préner lo dessús : Rainart a perdut l'aurelha drecha e son uelh *mance* es crebat.

— A la fin de nòstra batalha, çò-ditz Chantaclar, quand ma colera serà *eschantida*[1], me sembla qu'auretz pus mestier de medecin.

En auvir aquelas paraulas Rainart a tòst fach de compréner que Chantaclar, dins sa furor li reserva un tractament vergonhós e desonorant, e que n'a pas enquera pro de se batre. Alaidonc, sens ben *se calcular*, Rainart decida de far lo mòrt, e d'arrestar d'atacar Chantaclar que l'a tant e tertant maumenat.

Quò es lo moment chausit per lo jau per se laissar *chaser*[2] sus lo gopiu ; lo *brucís*[3] e lo mòrd tant que pòt ; mas Rainart fai lo mòrt, remuda pas, bolega pas ; au contrari, demòra mut, la gòrja barrada, reten son alen e laissa pas surtir lo mendre son de votz. En lo veire aitau, Chantaclar en vertadier lairon, se'n empara, puèi, en s'aidar de son bec, l'atrapa per la coá e lo tira d'aiciá dins lo *valat*[4]. Rainart se rend be compte, dins aquela situacion, que degun lo

1. **eschantida** : tuada, atudada.
2. **chaser** : tombar.
3. **brucir** : atacar a pitits còps de dents, pinçar, piunar.
4. **valat** : fossat, besau.

vendrà secorir, perque sap plan qu'es considerat coma la bèstia mai adissabla de totas. Si sa rusa es descuberta, sap plan que ni aur ni argent, ni promessa, ni richessa li permetràn pas de sauvar sa vita. Totparier, fuguèt pro malent per trompar Chantaclar que lo laissa aquí, estendut e mòrt.

Alentorn dau gopiu se tenián tot plen de monde, coma per una velhada de festa. Roart lo graulard e Negròta la *cornelha*[1] s'avanceren d'abòrd davant lo rei :

— Sénher, aura, portetz pus pena de Rainart ; vai morir, quò es segur. Uèi, lo combat a mau virat per ilh. Ven nonmàs de tombar dedins lo valat, alai, tan regde coma un baston. D'anar lo secorir nos botariá en grand dangier d'èsser blasmat o criticat. Deman los *charonhards*[2] l'auràn tòst peciat e netejat ; aura qu'es estat vençut per son adversari, avem ren pus a far aquí.

Nòble lo rei tornèt dedins sa tenda e tots los barons se'n *torneren maison*[3], chadun plan joiós. Degun portava pena de Rainart, demorat dins lo valat, badant sa gòrja, coma si son anma ne'n fugués surtida, per lo grand plaser de sos enemics.

Lo graulard e dòmna Negròta la cornelha partigueren de la cort sens se far veire, per anar prep de Rainart que crebava de fam dedins son valat, emb una aurelha e un uelh en mens.

— Roart, çò-ditz la cornelha, vòle *sens barginhar*[4] que tornessam veire aqueu creda-la-fam de Rainart. Per tots los sents que son venerats en Galícia, anam li préner sa pelissa ; aura qu'es mòrt, podrà pus nos *portar tòrt*[5].

1. **cornelha** : en Lemosin la «cornelha» es una graula ; mas dins lo Roman de Rainart, los dos mots permeten de diferenciar Tiecelin la graula/lo graulard, de Negròta la cornelha.
2. **charonhard** : auseu que minja las bèstias mòrtas.
3. **tornar maison** : tornar a l'ostau.
4. **sens barginhar** : sens esitacion, de manièra ferma.
5. **portar tòrt** : far dau mau.

Rainart, pro blassat, los auviá parlar e los susvelhava, mas totjorn en jugar au mòrt. Chausiguèt de pas lor respondre. Era decidat de demorar onte era, d'aiciá a la nuech. Mas quò es que los dos autres z'avián pas previst aitau : li fonceren dessús, sens aver paur de ren. Roart s'avancèt lo primier : comencèt per li picar a còps de bec, *prund*[1] dedins sa charn.

Adonc Rainart faguèt valer sas dents, l'atrapèt per sa jarra e tirèt tant devers se – quò es çò que ditz lo conte – qu'apres la li aver plan secoduda, la li desraigèt au ras dau cropinhon, çò que li faguèt una meschanta blassadura.

Roart que sufriá tant, reüssiguèt totparier de volar de l'autre costat, sus la broá dau valat. Negròta, d'un saut, s'anèt pausar prep de ilh. Rainart se tòrna levar, prend la jarra e s'enfugís, en laissar darreir lo paubre Roart, *maucorat* e *aclapit*.

Rainart, paubra bèstia desesperada, emb son uelh crebat e son aurelha copada espera pas mai per fugir regde e ben. La pòrta de sa fortaressa era pas barrada e l'i *s'encafornèt*[2], en granda dolença. Quand Ermelina lo viguèt, granda jòia e granda felicitat sentiguèt, mai que si agués reçaugut Choisy en propietat. Mas en descubrir l'estat chaitiu de sa testa, *suspurèt*[3] de granda dolor e los rainardons fagueren parier. Lors crits e lor pena eran pas de creire ; fagueren *jaire*[4] Rainart sus son liech.

De son costat, Roart, plan mau adobat, se planh auprep de la cornelha :

— Dijatz-me, nòbla amija, coma vau ieu far per anar a la cort ? Emb mas blassaduras, sabe gran coma far.

1. **prund** : prigond.
2. **s'encafornar** : s'engulhar, se conhar, se precipitar dedins.
3. **suspurar** : purar plan fòrt.
4. **jaire/jaser** : estendre, eslonjar, coijar.

— Vos vau portar sus mos braç, li respond la cornelha ; de vrai, ma pena es prigonda de vos veire aitau e quò es granda dolor per ieu.

Sus aquelas paraulas, Negròta repleja sas manjas per portar Roart, e trista e aflijada se'n vai trobar lo rei dejós sa tenda :

— Ah ! Sénher, justícia ! Avetz davant vos vòstre amic Roart, afrosament blassat per aqueu bandit de Rainart, aquela loira de bèstia, qu'es anat s'embarrar dedins son repaire de Maupertús, en n'emportar la jarra de Roart ; e l'a craunhada e golada ! Nòble rei, despaichatz-vos de vos revenjar d'aqueus afronts vergonhós que vos fai Rainart dempuèi tant de temps. Ven de desmembrar vòstre vassau ; si avetz bona sovenença, vos faguèt desjà quatre còps pariers turments. Devetz *chastiar*[1] lo traïdor que faguèt aquò, deu èsser peciat e chastiat de mòrt.

— Sénher, per pietat, çò-ditz Roart au rei, ma blassadura me vai menar a la mòrt. Ai perdut mon pè e ma jarra, sei plan *maucorat* e crese que ma fin es pròpcha. Si m'aidatz pas de me revenjar dau forbe e dau traïdor que me fai tant sufrir, quò es vos, Sénher, que seretz blasmat, e de bon drech.

Lo rei que ven d'escotar aqueu discors emb granda atencion, se leva e respond :

— Roart, setz plan estropiat, mas lo que vos botèt aitau l'i vai ren ganhar.

Còp sec balha l'òrdre a sos barons de s'equipar :

— Per tots los sents que son prejats a Roma, çò-dit lo rei, quala sason que siá, ren m'empaicharà d'anar a Maupertús. Farai esbolhar lo chasteu e per fòrça Rainart serà oblijat de ne'n surtir. Serà pendut coma lairon, davant mos barons, ne'n serà pas autrament.

1. **chastiar** : punir.

— Brave senhor, ço-ditz Grimbert lo tais, aquò se pòt pas. Emb vòstra permission, Hubert e ieu anirem a Maupertús, e sem pro experimentats per l'i rentrar e donarem a Rainart lo vòstre messatge, si lo voletz be ordonar : sus òrdre de vos, deurà venir a la cort ; vos tornarem la responsa que nos balharà.

Lo rei que se teniá d'en-pés respondèt, plan esmalit :

— 'Natz-l'i en córrer, quò es ma volontat e dijatz-li be que vénia me rendre daus comptes sus los motius e las rasons que li fagueren estropiar mon baron.

Plan contents d'auvir l'òrdre, Grimbert e Hubert lo miaulant *prenen lo chamin per poncha*, sens esperar mai. Tardiu lo *limaçon*[1] passa davant per trobar un bon niu a chada estapa. Los dos autres seguen darrier sus lor chavau. Vos pòde pas contar per lo detalh tots los moments de lor viatge. Segueren lor chamin e achaberen per arribar a Maupertús onte Rainart s'esnuiava dins son liech, onte endurava lo martire.

Arribats a la pòrta, Hubert que portava lo messatge e Grimbert s'atrapan d'alulhar, de *uchar*[2] per s'anonciar :

— Dreibetz aus messatgiers dau rei !

En auvir aqueu *rambalh*[3], Rainart demanda au portier, que manca jamai de seriós, d'anar veire a la pòrta per saubre qu'un creda tan fòrt. Lo portier, emb sa coá torçuda e pialuda l'i vai còp sec. Prudent e savi, lor cridèt de denaut la barbacana :

— Qu'un setz ?

— Sem los messatgiers de monsenhor Nòble lo rei. Volem parlar a Rainart.

1. **limaçon** : lo chaiolet, la malimòrna.
2. **uchar** : credar en apelar, alulhar.
3. **rambalh** : lo bataclam, lo bocan, lo talabast.

En auvir aquelas paraulas, lo portier se despaicha de levar la pòrta qu'era baissada ; Grimbert se presenta davant, entra en recuolar. Un còp la primièra pòrta passada lo tais ditz au miaulant :

— Apreimatz-vos sénher Hubert, mas baissatz la testa, la pòrta es bassa.

— Per Sent Liaunard, respond Hubert, ai be dins l'idéia que Rainart vai enquera eissaiar de me conhar dins son ventre. Vos espere aquí, serai mai d'aise ; dedins me sentiriá tròp a l'estrech.

Grimbert es be oblijat d'acceptar la decision de frair Hubert. Lo tais s'avança, e Rainart, maugrat sas dolors, li demanda çò que cercha e çò que vòu. Grimbert li respond :

— Mon bon vesin, sei lo vòstre cosin german, e per aquela rason vos tene en granda amistat. Monsenhor Roart lo graulard es vengut a la cort per se plànger de vos. La blassadura que pòrta, que ne'n setz la causa, a botat en granda esmaliciada lo rei e sos barons. Zo preniatz pas per mau, mas Nòble vos ordona – e a lo plen drech de zo far – de vos presentar sens mai esperar davant ilh, per vos justifiar de las acusacions portadas contra vos. Podetz pas refusar de vos presentar a la cort per reglar aquel afar de justícia.

— Mon cosin, ai ren a far de tot aquò, e *d'arençai*[1] vòle pus botar los pés a la cort, onte ai viscut de grands turments. Veiquí çò que diretz au rei quand lai vos presentaretz : lo graulard es causa de ma mòrt e Ermelina, la vòstra parenta e amija, plan dolorida per ma mòrt, m'a fach encrosar aquí defòra, jos aquela *labencha*[2], emb una crotz pincada, a l'ombra d'un plais d'aubespina. Quand tornaretz passar la pòrta, trobaretz la tomba d'un paisan nommat Rainart. Zo veiretz be, quò es marcat dessús, aitau diretz au rei que l'avetz vist de vòstres uelhs. Quand partiretz d'aquí, Ermelina vos menarà drech au pè de la tomba que ven mas d'èsser chavada ; mon filh Rovèl vos acompanharà.

1. **d'arençai** : d'aura en avant, partent d'aquí.

2. **labencha** : granda peira plata.

— Aitau fajam, sei de consent, çò-ditz Grimbert ; emb vòstra permission, me'n vau.

Sus aquelas paraulas, Grimbert se'n anèt e tornèt trobar monsenhor Hubert e Tardiu, qu'eran los solets a l'aver acompanhat. Ermelina e Rovèl los meneren tot drech sus la tomba :

— Legissetz çò qu'es estat marcat dessús. Rainart lo gopiu, per nòstre grand malur, jais dejós aquela labencha, bons senhors. Prejatz Jesús Crist perfin qu'àia pietat de son anma. Ailàs ! Çai demòre, abandonada e mos enfants son orfaneus ; ai pas de rauba, ni de lin, ni de lana, tant sei en granda paubretat.

Aquò dich, Ermelina se'n tòrna dedins l'encinta de Maupertús ; los autres son preissats de tornar trobar lo rei que se ten jos son pavelhon. Tanleu arribat, Grimbert, la chara trempada per las lagremas, se bòta d'a genolhons davant lo rei. En lo veire aitau purar lo rei maitot es en granda esmoguda. Lo miaulant pren la paraula e li ditz :

— Sénher, de Maupertús arribam mas, e avem perdut nòstre chamin. Rainart es mòrt e sebelit. Quand Roart arribèt aquí, Rainart era alai en tan grand sufriment qu'aura se tròba jos terra. Avem vist la *cròsa*[1] e la peira labencha. Sabem aura que lo graulard que se tròba aura tan dolent, a tuat Rainart per de bon. Roart es escharnit, mas Rainart es mòrt. Prejam lo senhor Dieu, que lo mene en paradís, doas legas delai lo ciau onte i a ni paubres ni mendicants.

En auvir la novela, granda dolor a lo rei : la mòrt de Rainart lo bòta en grand desesper.

— Quau malur tan grand ! Avem perdut mon melhor baron. Jamai trobarai l'enchaison de reparar aquela mòrt ! Auriá donat la meitat de mon *chapdau*[2] perfin que ne'n fugués autrament !

1. **cròsa** : grand cròs de la tomba.

2. **chapdau** : ensemble daus bens, la propietat (terras e bèstias).

Surtiguèt de son pavelhon e montèt dedins son palais.

Aquí s'achaba mon raconte de la vita de Rainart e de sas funeralhas. Aquí disparèis per totjorn lo nom de Rainart.

Et pour autre meffais alles
Dont ains ne pmt estre lasses
Or atant fait que ie auroie
Que il tournast a male voie
Mais se le poie tenir
Mi tost le commencoit mourir
Il m'ocoys men a donnei congie
Et commãder & calongie
Renaus tenoit le chief enclin
Ahay dist il sire ysengrin
Or aumais traytes faux prouues
Il ies sui quãt ne me raules
Commẽt est appelles chus vous
Parles apertement a nous
Ysangrin rit quant il loy
Pour le nom mit sen esloy
Ne fuist si lies pour nul auoir
Voles dist il son nom sauoir
Oil. cõment est appelles
Renart ha li deffaes
Trestous nous hõmes & engigne
Se diex donne que ie le tiengne
De lui seroit la terre quitte
Il a soie pais seroit petite
Dont auroit il fort tãps trouue
Se nous lauies or trouue
Par foi que doi sainct martin
Ne sainct fraubert ne. s. quãtin
Que pour lauoir q̃ poulst nommer
Ne voler pas moy lui sambler
Vous aues droit dit ysengrin
Ne nous garroit diex napolins
Ne vous li ors qui soit en cerne
Que iamais no meusiies graine
Mais or me di frere amis
Du mest dont tes entremis
Se tu en seois seruir acourt
Que ne soies moques acourt
Par mon seigneur. s. ursalein
Ne fu mais tel trouues o ain
Donques ten iue auecques moy
Et ie tacouteraii au roy
Et a ma dame la roine
Qui tant est debonnaire & fine
Et ie vous voi & bel & gent
Il vouteraii vous de la gent
Et se tu vues o moy venir
Ie te ferai mit chier tenir
Vostre merci dist galopin
Ie sai bñ faire le cherin
& se iauoie mon iuel
Ie vous disse. J. bon retruel
& une tel voce et tel son
Pour vous q̃ sambles bñ baron
Dist. y. seois tu que fu
Vien ten une uielle sai
Chies. J. villain qui sen deduit
Il voer lui & si vorsin tuit
Il ses enfans en fait grant ioie
Il est nulle nuis que ie ne loie
Par la foi que ie doi saint pe
Il a uielle est et belle & clere
Se vous venes o moy acourt
Vous laueres aquoi que vouer

Lexic

abalhat,-da *part. pass.* : maucorat,-da, deçaubut,-da.

abandonat,-da *part. pass.* : desvariat, desemparat.

acharrau *n. f.* : la barriera facha d'entrelaç de branchas ; mai granda que «la cleda».

aclapir (s'~) *v.* : s'esfondrar, tombar tot d'un còp, s'afojar.

adissença *n. f.* : asirança, òdi, adir.

aflaquit,-ida *part. pass.* : plan gaste fisicament, magrit, sens fòrça.

agonir *v.* : acablar, gamar, condamnar emb fòrça.

agradiu,-iva. *adj.* : plasent, agradable.

agromelir (s') *v. pron.* : se redusir, se far tot pitit en s'escondre (en s'escujar).

agulhada *n. f.* : lata ponchuda per fissar (picar).

alulhar *v.* : credar fòrt per far portar la votz au lonh.

alulhar de jòia *expr.* : utlar/unlar, credar, udolar plan fòrt, per mostrar la jòia.

ambladura *n. f.* : biais d'avançar dau chavau, quand las doas chambas dau mesma costat se levan e se pausan en mesma temps, alternativament de l'autre costat. Anar l'amble.

archelar *v.* : grapiar, escaladar, eschaletar.

asirar *v.* : voler mau.

atrapar (s'~) de : se botar de, començar de.

aumalha *n. f.* : las bèstias a banas que fan de la charn roja per la nuridura umana.

aura en çai (d' ~) *loc. adv.* : a comptar d'aura e en contunhar.

aus quatre pés *expr.* : a tota bomba, en córrer plan regde.

avesar *v.* : acostumar, adomejar, familiarizar.

badar la gòrja *expr.* : dreibir la gòrja.

bafada *n. f.* : lo repas d'importància en quantitat.

baralha *n. f.* : la contèsta, lo brejadís.

barbacana *n. f.* : dins l'architectura medievala, petiòta fortificacion en susplomb de la pòrta d'entrada dau chasteu.

barginhar *v.* : balançar, ventejar, esitar.

barginhar (sens ~) *expr.* : sens esitacion, de manièra ferma.

baston de ponhada *expr.* : baston per borrar fòrt, plan dur.

bataclam *n. m.* : se ditz per lo talabast, lo tapatge, lo bruch de granda intensitat ; tanben lo mot designa un modelon indeterminat de chausas.

boisson blanc *n. m.* : l'aubespina, lo jargas blanc (lo jargue).

bomba (a tota ~) *expr.* : s'empleja per dire : en córrer plan regde, plan viste.

bonhat,-da *part. pass.* : se ditz d'una frucha tròp madura, tanben de quauquaren qu'a demorat dau temps a trempar dins un liquide.

borilh *n. m.* : lo borlhon, lo tapon, se ditz tanben per un tot pitit grun de pouvera.

bornat *n. m.* : demorança de las abelhas (las moschas a miau) ; autrecòps dins una

cavorna de chastenh, aura dins de caissas de fusta.

borsicon *n. m.* : la petiòta borsa per servar son argent.

botar tot son eime *loc. v.* : botar tot son cuer, son ardor per far quauquaren.

brescha *n. f.* : partida dins lo bornat que pòrta lo miau.

brida (a tota ~) *expr.* : a brida laschada.

brija *n. f.* : un tot pitit bocin de quauquaren, una mija ; pas brija *sin.* **p'un piau, pas dau tot.**

brucir *v.* : atacar a pitits còps de dents, pinçar, piunar.

buschier *n. m.* : un lenhier, un branchier, per far bruslar un condamnat per lo suplici dau fuòc.

calcular (se) *v.* : soschar, pensar emb reflexion.

calcular *v.* : per dire qu'òm pensa emb prigonda reflexion, soschar.

campanat,-da *part. pass.* : sonat per las campanas, las clòchas.

carrar (se ~) *v.* : anar testa nauta, avisar de naut.

chaitiu,-iva *adj.* : se ditz de quauqu'un de maloneste e mauplasent; tanben d'una persona malurosa, magra e de pauc de santat, pas crana.

chapairon *n. m.* : lo toquet, petiòta tòca per botar sus la testa, sus lo chap.

chapdau *n. m.* : ensemble daus bens, la propietat (terras e bèstias).

charonhard *n. m.* : auseu que minja las bèstias mòrtas.

charpinhadís *n. m.* : la jarpalha, la marranha, lo chaputadís.

charrièra *n. f.* : la cort de la bòria, la bassa-cort, lo charriau.

chaser *v.* : tombar.

chastiar *v.* : punir, donar una correccion fisica.

chat-pudent *n. m.* : lo pudinhard, lo chat punais, lo chat-pitois.

chavana *n. f.* : la tempesta.

chavau de basta *expr.* : chavau acostumat de portar quauquaren sus son eschina, dins las banastas (dins las panièras, dins la bastina).

clapar *v.* : per dire de borrar vivament emb las mans o ben emb una lata, o emb quauquaren de plate, de plange.

clucador *n. m.* : un frontau, un ligon sus los uelhs per empeschar de veire.

clujada *n. f.* : un tect de palha.

codena *n. f.* : la peu (s'empleja subretot per las bèstias).

cogasson *n. m.* : se ditz per lo còu darreir la testa, lo copet.

coma *prep.* : exprima l'acompanhament quand òm parla daus umans e sovent de las bèstias de la bòria.

comba *n. f.* : desinha una valada sens aiga. Se tròba tanben sovent coma nom de luec.

conegut,-da *part. pass.* : vist, comprés, reconegut.

content coma un Piaron *expr.* : tot plen content, plan satisfach.

cornelha *n. f.* : en lemosin la «cornelha» es una graula ; mas dins lo Roman de Rainart, los dos mots permeten de diferenciar Tiecelin la graula/lo graulard

(cf. Roman de Rainart cicle 3) de Negròta la cornelha.

correja *n. f.* : se ditz per la lanièra que fòrma coma una còrda fina.

coturas *n. f. pl.* : terras cultivadas de blat, de segle, de blat negre ; nom present dins la toponimia.

cròsa *n. m.* : (*augmentatiu*) lo cròs de la tomba ; per encrosar, enterrar.

d'abocha *expr.* : la gòrja duberta e lo còrs virat contra terra.

d'aicianta *loc. prep.* : per dire una durada lonja ; d'aiciá, juscanta.

d'arençai *expr. adv.* : adverbiala d'aura en avant, partent d'aquí.

dau luec que *conj. de subord.* : revira una accion que se passa en mesma temps qu'una autra, mas en oposicion *sin.* **dau temps que, dau tandis que.**

de biais *expr.* : es pas drech, es de bingois, de costat.

de bona gràcia *expr.* : volontariament, en zo voler far, sens esitacion, emb bona disposicion.

defuntar *v.* : morir.

degreu *n. m.* : la pena ; estat de sufrença morala.

denairada *n. f.* : correspond a la quantitat de çò que se podiá achaptar emb un denier, e per metonimia quò correspond ad aquela merchandiá.

desconortat,-ada *part. pass.* : desconcertat.

despiech *n. m.* : estat de decepcion dolorosa.

desrejar *v.* : chambiar de direccion, desviar.

destrau *n. f.* : gròssa apcha per fendre e copar la lenha, e los quites aubres.

destrier *n. m.* : chavau menat emb la man drecha.

dòstar *v.* : retirar, levar.

durmir coma un casson *expr.* : durmir coma una còça, durmir prigondament ; un casson es un bocin de terra, ben massiu. Se ditz tanben «un casson de pan» per un bon bocin de pan.

eissart *n. m.* : una boija, un terrenh desboijat, desgorçat.

embrucida *n. f.* : la morduda, la nhacada.

en tot se-mesma *expr.* : au dedins de sas pensadas.

enançat,-da *part. pass.* : çò que se tròba en avant, avançat.

encafornar (s'~) *v.* : s'engulhar, se conhar, se precipitar dedins.

enchaison *n. f.* : ocasion.

endechar *v.* : mabolhar, abasir, abismar.

endutle *n. m.* : budeu emplit de charn de pòrc aprestada. Se conserva emb lo salat (charn de pòrc salada) e que se minja bulhit.

enfeurit,-da *part. pass.* : que suefra de las feures.

enganar *v.* : trompar, traïr.

engarçar *v.* : trompar meschantament, emb d'objectius torçuts e meschants.

engulhar *v.* : 1. conhar lo fiau dins l'agulha 2. conhar lo còrs dedins un vestit per s'abilhar.

enjagat,-da *part. pass.* : posicionat d'un meschant biais.

enjucar (s') *v.* : se plaçar sus quauquaren de naut (aubre, eschala, teulada eca).

enrotar *v.* : començar, desmarrar.

enviblar *v.* : jugar de meschants torns, ensorcelar, dupar, trompar.

eretge *n. m.* : un eretic, persona que se reclama d'un corrent religiós en defòra de l'ortodoxia.

esbabinhar (s') *v.* : far de las grimaças, s'esjavinhar.

esbadaurelar (s') *v.* : credar a plen gorjareu, plan fòrt, en alulhar.

esbaubit,-da *adj.* : plan estonat, plan susprés.

escadassar (s') *v.* : credar per paur (per dire los crits de las jalinas).

eschantir *v.* : tuar, atudar, se ditz au pròpe coma au figurat (per una chandela, per una vita).

escharonhar *v.* : escorjar, levar la charn de mala manièra, en eissebrar.

esclapir (s') *v.* : s'esfondrar, tombar d'un còp.

escorcièra *n. f.* : lo chamin de traversièra, pus cort, per anar mai viste.

escorjar *v.* : tirar, levar la peu per la recuperar *sin.* **espeulhar**.

esfredit,-da *adj.* : susprés, paurós.

esmalit,-da *adj.* : dins un estat de colera *sin.* **esfeunit**.

esmanciar *v.* : menaçar, far daus signes de menaça emb la man.

esperons *n. m.* : peça metallica plaçada au talon de la bòta dau chivalier utilizada per fissar lo chavau per lo far avançar.

espeulhar (s') *v.* : se traire la peu *sin.* **s'escorjar**.

espingar *v.* : se ditz pejorativament per dançar, remudar, bolegar.

èsser a mand de *expr.* : se trobar sus lo punt de far quauquaren.

estacha (a l'~), *expr.* : que se tròba ligat, estachat emb una còrda o tot autre ligam.

estrelhar *v.* : passar l'estrelha sus lo piau dau chavau per lo netiar, lo far lusir ; **far estrelhar (se)** *fig.* se far passar una rosta.

estrifolhar *v.* : estrelhar, batre, donar una bona leiçon.

fableu *n. m.* : aus segles XII e XIII, corts racontes en vers de uech sillabas per divertir la gent o far de satiras, per criticar lo rei e lo monde de sa cort, tanben per rire de comportaments desavenhes.

fais *n. m.* : tot çò que se pòrta e que pesa.

far despiech *expr.* : contranhar, desrenjar, saubre mau (*constr. impers.*).

far gipa-japa *expr.* : tressautar, trassalhir.

felonia *n. f.* : traïson d'un vassau per rapòrt a son senhor ; lo traïdor se mostra desleiau, sens leiautat.

fiau per linha *expr.* : per lo detalh, de fiau en agulha, dins una succession logica.

fomarier *n. m.* : endrech onte es assemblat lo fems.

fòrça *adv.* : un grand nombre *sin.* **beucòp, tot plen de**.

fòrt (a ~ de) *loc.* : per dire la repeticion e l'intensitat, a fòrça de.

frijolar *v.* : fremijar, estrementir.

furet *n. m.* : lo nom dau « furet » es presentat coma un chafre : lo furet « fossina », cercha pertot per trobar quauquaren, gasina, fureta.

gaste,-a *adj.* : dins un grand estat de lassièra, abracat, alassat.

gatge *n. m.* : çò que serv per far quauquaren, per trabalhar *sin.* **l'espleita**, **l'ostilh**.

generacion *n. f.* : (èsser de bona ~ o meschanta ~) èsser de bona (o meschanta) origina de per la naissença.

gentiament *adv.* : doçament, emb gràcia.

gèsta *n. f.* : istòria gloriosa contada, d'una linhada de personatges importants (nòbles, barons, chivaliers).

gòrças *n. f. pl.* : la ramada, la brodicha onte i a de las rumecs, daus boissons daus petiòts aubres entremesclats.

gota *n. f.* : 1. petiòta quantitat d'aiga o de liquide 2. malàudia que fai uflar los uelhs.

grinha (cerchar ~) *expr.* : cerchar marranha, cerchar de se brejar en paraula o emb los punhs.

gusard *n. m.* : lo coquin, lo malent.

jaciaud *n. m.* : la tanièra, l'endrech onte se coija una bèstia.

jaire/jaser *v.* : estendre, eslonjar, coijar.

jangladís *n. m.* : crit de granda dolor.

jauvent,-a *adj.* : chançós, que a de la chança o que pòrta bonur ; contr. maujauvent/mejauvent.

l'avantier *expr.* : i a quauques jorns, i a quauques temps.

labencha *n. f.* : granda peira plata.

lard *n. m.* : se ditz per la charn de bèstia minjada per l'òme.

lard gras *n. m.* : partida grassa, blancha, jos la codena (per lo ganhon) que se conserva salada. « Vianda » a mai lo sense de « nuridura » en generau.

lebretar *v.* : bruslar d'enveja.

len,-na *adj.* : pur, clar, doç.

lesina *n. f.* : l'avarícia.

letra (bela ~ vermelha) *n. f.* : letra majuscula roja, o letrina (pus petiòta) per començar los paragrafes dins los manescriuts medievaus.

levar las doas mans *expr.* : per indicar l'accion de jurar.

licòu *n. m.* : ligam de cuèr qu'enròda la testa de l'asne o dau chavau, que permet d'atrapar la bèstia per la menar *sin.* **lo bridon, lo chabestre**.

limaçon *n. m.* : lo chaiolet, la malimòrna.

loira *n. f.* : femna de desbaucha.

Lorandin *n. pròp.* : sultan d'Alèp Nur-ad-Dîn o Nûrredîn que los Francs apelavan Noradin, mòrt en 1174 ; ganhèt mantunas batalhas contra los crosats.

malhonar *v.* : ligar, estachar.

malurnança *n. f.* : èsser en situacion de grands malurs.

mance,-ça *adj.* : se ditz d'un maladrech ; a man mança : a senèstra.

maniar *v.* : se ditz quand òm juga un meschant torn a l'autre *sin.* **trompar, pialar, traïr, far presonier, botar en dificultat**. Tanben se ditz per : tocar amb la man.

manigança *n. m.* **:** coquin, paubre malautruc.

mantun,-na *adj.* : (*indefinit*) quauque,-a *sin.* **plusors** (*invariable per lo genre*), **beucòp**.

marende *n. m.* : lo repas alentorn de miegjorn.

marranha *n. f.* : correspond au desacòrd, emb l'idéia de se borrar, se pelejar.

matinas *n. f. pl.* : pregieras de la messa a la fin de la nuech.

maucorat,-ada *adj.* : a lo còr dolent, de despiech.

mejauvent/maujauvent *adj.* : que pòrta malur, que pòrta lo bisest.

mentre que *conj. de subord.* : alaidonc que/ dau temps que.

merlet *n. m.* : partida en fòrma de dent sus la partida nauta d'una muralha medievala *sin.* **lo dentelh**.

migrar (se) *v.* : se desolar, se plánger en se-mesma, se far repròche.

mocar *v.* : ridiculizar.

modelon *n. m.* : una granda quantitat de qué que siá.

molher *n. f.* : la femna (esposa).

mostier *n. m.* : se ditz per l'egleisa a l'Edat Mejana.

nespla *n. f.* : frucha dau nesplier/ menesplier (considerada coma de pauc de valor).

nòna campanada *expr.* : l'ora de nòna es la novena ora sonada per las campanas (15 h). Dins los monasteris los monges celebravan un ofici ad aqueu moment ; ora sonada per las campanas, las clòchas.

olhat,-ada *part. pass.* : comblat, emplenat, ben uflat.

ora de nòna *expr.* : devers las 3 oras de l'après-disnada, de la prandièra.

òrdi *n. m.* : varietat de cereala : lo balharc, l'òrgi.

orladura *n. f.* : la bordadura, la riba.

ovelha / v-olha *n. f.* : la berbitz, femena dau molton.

palenc *n. m.* : pitit piau, picasson ponchut per far daus barradís, tenguts per un ligam vegetau (o per un fiau d'àrchalc aus jorns d'aüei).

portar tòrt *expr.* : far dau mau (fisicament, moralament), acablar emb de meschantas intencions.

p'un piau *expr.* : contraccion de «pas un piau», pas dau tot, ren de ren *sin.* **pas brija**.

palencha *n. f.* : se ditz per la clausura, lo barradís fach de pitits paus de chastenh, de rover o de chassanh.

pam (de l'autre ~) *expr.* : de l'autre costat, de l'autre biais.

pan *n. m.* : (cerchar son ~) *loc. v.* : mendiar, mendicar.

parar *v.* : defendre, aparar, protegir, presentar.

patz (estar en ~) *expr.* : demorar tranquille.

pensivós,-osa *adj.* : pensatiu,-iva, pensativós,-osa.

per *n. m.* : lo pereir, aubre que mena las peras, los perons.

pertús *n. m.* : dubertura dins un mur, una montanha, un endrech *sin.* **lo cròs, lo crebòt, lo passatge**.

peschièra *n. f.* : endrech aigadós onte i a daus peissons per la consomacion ; se ditz per lo vivier, la serva.

picar *v.* : esperonar, butir lo chavau mai viste.

pilaud *n. m.* : l'auchard, lo mascle de l'aucha.

pincat,-da *part. pass.* : dreçat (-da), levat (-a), en l'aer.

pitança *n. f.* : nuridura que se balhava aus monges dins los convents ; tanben lo mot designa la nuridura en generau.

plumar quauqu'un *expr.* : 1. lo pialar, l'espelhocar, l'espelissar 2. li raubar son ben, son argent.

poder pas mau (ne'n ~) *expr.* : poder viure sens se'n far, sens pensada socitosa, sens se preocupar de ren.

pom *n. m.* : lo pomier.

portar pena *expr.* : se far dau meschant sang, migrar.

préner comget *expr.* : se'n anar, se retirar.

préner las vias *expr.* : s'enrotar, se botar en rota.

préner lo chamin per poncha *expr.* : anar tot drech, d'un biais decidat.

prund,-a *adj.* / ad*v.* : prigond,-a.

rambalh *n. m.* : lo bataclam, lo bocan, lo talabast.

ranar *v.* : marronar, se plánger en parlar entre sas dents.

rejauvit,-da, *adj.* : plan content, plan urós, que mostra sa jòia.

renda *n. f.* : revengut regular qu'òm tira d'un ben, d'una propietat ; viure de sas rendas : viure sens trabalhar.

retirada (donar la ~) *n. f.* : aculhir dins son ostau, donar l'ospitalitat.

ricancoina *n. f.* : un refranh, una chançoneta (pejoratiu).

rita *n. f.* : la cana.

riton *n. m.* : lo canard.

rover *n. m.* : aubre de la familha dau chassanh, dau jarric, mas de varietat diferenta.

S

sabor *n. f.* : lo bon gost de quauquaren que se minja o se beu ;

sabor (de bona~) *loc.* : de bona gràcia.

sabrondar *v.* : per dire que l'i a tròp de quauquaren, que quò passa per dessús lo bòrd o per dessús lo cubertor.

sadol,-a *adj.* : 1. *sin.* **de niure** (qu'a tròp begut) 2. qu'a lo ventre ben plen, qu'a plan minjat.

sarrar *v.* : botar de costat, plaçar.

sarrar (se) *v.* : s'apreimar.

saubre mau *expr.* : se ditz quand quauquaren fai pas plaser (*construccion impersonala*).

sauma *n. f.* : bèstia que nais dau crosament entre l'asne e l'èga (femena dau chavau).

sautar *v.* : surtir (anar defòra) o lambar (un obstacle, una entraupa).

savi, sàvia *adj.* : plen de saviesa.

sedon *n. m.* : sòrta de laçon, de trapèla per préner una bèstia.

sensena *n. f.* : lo fiau d'una istòria, d'un eveniment, lo sense logic.

se-vos-platz : expression lexicalizada que s'empleja per tunar e per vossejar (dire de vos).

sinar *v.* : sentir emb lo nas.

sola *n. f.* : sòrta de balon de cuèr, emplenat de bren, que se jugava emb lo pè o emb la man.

solhat,-da *part. pass.* / *adj.* : embrenat, chaulhat, sangolhat.

somelhejar *v.* : començar de s'endurmir ; s'endurmelar.

sòmi *n. m.* : lo somnhe, lo raive.

sumsir *v.* : suspréner, estonar d'un biais imprevist.

sumsit,-da *part. pass* : que se tròba susprés, plan estonat.

suspurar *v.* : purar beucòp, tant e mai, plan fòrt.

T

tonsurar *v.* **:** se far rasar en redond sus lo dessús de la tèsta (per los monges).

tota *adv.* (*davant un plurau*) : mai englobaire que tots, per dire : "sens deguna excepcion".

tornar maison *expr.* : tornar a l'ostau.

tractar *v.* : passar un pacte.

traslutz *n. m.* : agitacion, eveniments malurós que son fachs per los que menan lo desastre, coma Rainart.

traucar *v.* : far un cròs/crebòt, mòrdre prigondament.

trespassar *v.* : desobaïr, refusar d'escotar la rason.

trèva *n. f.* : lo repaus, la pausa.

tribolar *v.* : fremijar, frissar.

uchar *n.* : credar en apelar, alulhar.

uflar lo fetge *expr.* : esfeunir, eissorlar quauqu'un d'aiciá a l'esmalir.

usura *n. f.* : prest d'argent en demandar una remuneracion excessiva e daus còps illegala.

usurier *n. m.* : lo que practica l'usura.

valat *n. m.* : lo fossat, lo besau.

vergonhós,-osa *adj.* : que ten vergonha, qu'es pas fièr de çò que fai.

viandas *n. f. pl.* : lo lard (la charn) e tot çò que se minja (las pervisions, las reservas de nuridura).

vimzela *n. f.* : la gauleta, la petiòta lata (de vime o d'un autre aubrisson).

voler mau *expr.* : adir, mauvoler.

Achabat d'imprimar en França
Depaus legau : març de 2019